

Dr. Fikret Karčić
Redovni profesor

UDK: 343(497.6)(560)“1858”
Prethodno naučno saopćenje

OSMANSKI KRIVIČNI ZAKONIK IZ 1858. I NJEGOVA PRIMJENA U BiH¹

Sažetak

Ovaj rad bavi se jednim važnim spomenikom tanzimatskog zakonodavstva – Osmanskim krivičnim zakonikom iz 1858. Razmatraju se pitanja donošenja, sistema, izvora, karaktera i primjene ovog zakonika. Posebno se razmatra prevod ovog zakonika na bosanski jezik i njegova primjena u tadašnjem Vilajetu Bosna. Zakonik se posmatra kao sredstvo modernizacije pravnog sistema u Bosni Hercegovini, procesa koji je započeo s provođenjem osmanskog modernizacijskog projekta u drugoj polovini 19. vijeka.

Ključne riječi: *Osmanski krivični zakonik 1858, Bosna i Hercegovina, krivično pravo, modernizacija prava u BiH*

Uvod

Period tanzimata – modernističkih reformi u Osmanskoj carevini – nije dovoljno istražen u BiH iako je ovaj period višestruko značajan. Za pravnu historiju tanzimat je važan zbog toga što je u to vrijeme izvršena modernizacija prava i sudstva u Osmanskoj državi. Te modernizacijske reforme bile su objavljene i u pokrajinama, uključujući ejalet, odnosno, nakon 1865, Vilajet Bosnu.

Donošenje Osmanskog krivičnog zakonika (OKZ)

Jedan od važnijih aspekata tanzimatskih reformi bilo je pravo i sudstvo. U tom okviru posebno je naglašena reforma krivičnog prava. O tome govori više vladinih intervencija u ovu pravnu oblast (Cin & Akgunduz, 1995, str. 336–339). Tako je, naprimjer, godinu dana nakon proglašenja Hatt-i šerifa

¹ Ovaj rad predstavlja preliminarno saopštenje rezultata istraživanja pravnog sistema tanzimata u BiH koje će se nastaviti.

of Gulhane, maja 1840, objavljen zakon koji je sadržavao 42 člana koji su se bavili pitanjem kažnjavanja izdaje, podsticanja na pobunu, pronevjere javnih prihoda, odbijanja da se plati porez itd. Ovaj zakon izvršio je izmjene i u materijalnom i procesnom krivičnom pravu (Bucknill & Utidjian, 1913, str. XII). Naprimjer, on sadrži propise koji su se bavili pitanjima krvarine (*diyet*), a uvedena je i kazna teškog zatvora s prinudnim radom. Ovom posljednjom sankcijom po prvi put u Osmanskoj carevini uvedena je kazna koja predstavlja zadovoljenje društva, a ne samo pojedinca ili porodične grupe kako je to bilo prema ranijem islamsko-osmanskom zakonodavstvu.

Godine 1850. donijet je novi krivični zakon poznat kao *Kanun-i cedit*. On se prvenstveno bavio pitanjem zaštite države i javnog reda i poretka, tradicionalnim područjem osmanskih kanuna. Osim toga sadržavao je propise koji su se bavili kažnjavanjem krivičnih djela protiv života, zaštite časti i zaštite imovine.

Konačno, 9. avgusta 1858. (28 zul-hidže 1274) proglašen je Osmanski krivični zakonik pod imenom *Ceza Kanunname-i Humayunu* (Carski krivični zakonik). Ovaj zakonik je bio praktična posljedica Hatt-i humayuna iz 1856. i osmanskog učešća u Krimskom ratu. Carska proklamacija iz 1856. garantovala je jednakost svim osmanskim podanicima, te delegirala sve građanske i krivične stvari između muslimana i nemuslimana mješovitim sudovima. U tom kontekstu, Hatt-i humayun iz 1856. propisao je:

Da će se krivični i trgovački zakoni i propisi koji se tiču postupka pred mješovitim sudovima napisati i kodifikovati u jednom zborniku što je brže moguće, objaviti i proglasiti nakon prevođenja na različite jezike širom naših od Boga zaštićenih dominiona. (Bucknill & Utidjian, 1913, str. XIII).

Rezultat ovog razvoja bilo je donošenje OKZ. Prijedlog ovog zakonika izradila je jedna komisija Visokog tanzimatskog vijeća, a odobren je Carskim odobrenjem (*irada*) od 9. avgusta 1858. Izvorni tekst zakonika bio je na osmansko-turskom jeziku (*Ceza kanunname-i humayunudur: suret-i hatt-i humayun*, str. 62). Kasnije je doživio više prevoda na evropske jezike uključujući i bosanski jezik. Prevod na bosanski jezik načinili su Husein ef. Karabegović i Nikola ef. Kraljević, pisari dragomanske vilajetske kancelarije, a po nalogu bosanskog namjesnika Safet-paše. Ovaj prevod štampan je u Sarajevu u Vilajetskoj štampariji 1870, dvanaest godina nakon proglašenja u Istanbulu (Karabegović & Kraljević, str. 71). Prikaz OKZ u ovom tekstu dajemo prema bosanskom prevodu.

Sistem OKZ

OKZ sadrži 264 člana, a sastoji se od uvoda (*mukaddime*) i tri glave (*bab*) koje sadrže 32 odjeljka (*fasil*).

Uvod, ustvari, predstavlja opšti dio ovog zakonika. Tu se uređuju pitanja odnosa ovog zakonika i vjerozakona, vrste krivice i kazne uopšte, podobnosti za kažnjavanje i slučajevi koji doprinose oproštaju ili kažnjavanju. Tako se u ovom dijelu zabranjuje retroaktivno važenje zakona, pa se kaže:

Svako zločinstvo, prestup ili pogriješka, kazni se u onom zakonu i onoj uredbi, koja ima silu onog vremena po kom su izvedene na javnost i otkrivene od vlasti te krivice ili kad se je javio tužitelj za njih, a zakonom, koji je poslije ustanovljen, neće se kazniti. (čl. 15)

Zakonik slijedi koncepciju subjektivne odgovornosti počinioca krivičnog djela te propisuje da se neće kazniti počinilac koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela ili prekršaja nije bio punoljetan (čl. 40), bio bezuman (čl. 41) te djelovao pod prinudom (čl. 42). Takođe se propisuje da nema razlike između muškarca i žene u zakonskim kaznama “ali u načinu izvršivanja nekijeh kazni, treba da se uvažava svojstveno stanje žena” (čl. 43).

Glava I ima šesnaest odjeljaka. Oni govore o: zločinima i prestupima koji uzrokuju opštu povredu i o odgovarajućim kaznama. Tu spadaju: zločini i prestupi koji narušavaju spoljašnji mir carske vlade, zločini i prestupi koji narušavaju unutrašnji mir carske vlade, o mitu, o krađi državnog imanja i drugim zakonoprestupima, o zloupotrebama sudskih činovnika, o nepokornosti činovnicima, o propuštanju zatvorenika i onima koji skrivaju zločince, o oštećenju pečata i uzimanju založenih stvari i zvaničnih pisama, o pokazivanju u zvaničnom redu bez prava i dozvole, o onima koji napadaju na vjerozakonska prava i onima koji razvaljuju i pustoše stare poštovanja vrijedne spomenike, o onim koji narušavaju telegrafski saobraćaj, o onima koji otvaraju štamparije bez dozvole i koji štampaju i obnaroduju škodljive listove u štampariji otvorenoj s dozvolom, o kalpozanluku (krivotvorenje novca), o sahtečarluku (podmetanju), te onima koji požar proizvode.

Glava II ima jedanaest odjeljaka i sadrži propise kojim se nanosi šteta pojedincima. Tu spadaju: ubistvo i ranjavanje, udaranje i zaplašivanje, o onima koji nasilno pobacuju djecu, prodaju pomiješana pića i prodaju otrove bez jamstva, o onima koji narušavaju čast, o protivzakonitom zatvaranju i zadržavanju, krađi nepunoljetnih i otimanju djevojaka, o onima koji lažno svjedoče i lažno se zaklinju, o kleveti, psovki i iskazivanju tajnih poslova, o krađi, o bankrotu, o onima koji zloupotrebljavaju povjerenje, o onim koji

zloupotrebljavaju prodavanje na licitaciji i onima koji čine zloupotrebe u trgovačkim poslovima, o onima koji se bave igranjem komara (hazardna igra) i lutrijom (pijanko).

Glava III sadrži propise o onima koji postupaju protiv naredbe za pažnju i za čistoću i onima koji postupaju protivno policijskim naredbama. Tu spadaju sljedeća djela: nepaljenje fenjera noću od strane gostioničara i handžija, ostavljanje stvari na ulici pa to smeta prolasku naroda, nečišćenje ognjišta i dimnjaka od strane esnaflija, nevođenje popisa gostiju od strane handžija i gostioničara, prodavanje pokvarenog voća i druge robe, namjerno bacanje kamenja ili nečistoće na nekog, njegovu kuću ili drugu zgradu, namjerno pričinjavanje štete nečijem pokretnom imanju, prekomjerno opterećenje životinja, narušavanje spokojsva žiteljstva, cijepanje oglasa prilijepljenih po naredbi vlade, puštanje domaćih životinja u nečije zagrađeno i posijano mjesto ili mjesto u kojima su ljetine i usjevi, upotreba neispravnih mjera i zakidanje na vagi, prodaja namirnica po cijenama većim od obnarodovanih, te nanošenje štete javnim mjestima kao što su putevi, mejdani, šetališta, itd.

Izvori OKZ

Dva su glavna izvora OKZ: francuski Krivični zakonik iz 1810. i neki elementi osmansko-islamskog prava. Po svojim izvorima OKZ je bio spoj islamske i evropske kontinentalne pravne tradicije. Uticaj francuskog KZ je posebno je identifikovan u komentarima koje su uz engleski prevod ovog zakonika dali Bucknill i Utidjian (1913). Čak i sam naslov ovog zakonika na osmansko-turskom – *Ceza Kanunname-i Humayunu* – jeste prevod francuskog *Code Pénal Impérial*.

Na ovom mjestu ćemo se osvrnuti na samo neke aspekte francuskog uticaja na OKZ.

OKZ je bio pod uticajem francuskog KZ iz 1810. kako u pogledu opštih koncepata, tako i klasifikacija i specifičnih propisa.

Francuski KZ broji nešto manje od 500 članova. Sastoji se od četiri knjige: O kaznama u krivičnoj i popravnoj materiji i njihovom učinku, O licima koja se kažnjavaju, izvinjavaju ili odgovaraju za zločine ili prestupe, O zločinima, o prestupima i njihovom kažnjavanju i Policijski istupi i kazne (Šarkić & Popović, 1996, str. 125). Kao najveći doprinos ovog zakonika razvitku svjetskog prava smatra se trodioba krivičnih djela odnosno podjela na: zločine (*crime*), koji se kažnjavaju bolnim i besčasnim kaznama, prestupe (*delit*), koji se kažnjavaju popravnim kaznama i istupe (*contravention*), koji se kažnjavaju policijskim kaznama (Šarkić & Popović, str. 125).

U pogledu sistema kažnjavanja francuski KZ napušta apsolutno određenje krivične sankcije već za svaku kaznu propisuje minimum i maksimum. Na ovaj način bilo je moguće kaznu prilagoditi svakom konkretnom slučaju.

U prvom redu kao primjer uticaja Napoleonove kodifikacije krivičnog prava navodimo trodiobu krivičnih djela. U Osmanskom KZ to su: *cinayet*, *cunha* i *kabahat*. Prevodioci ovog zakonika na bosanski jezik 1870. ove termine preveli su kao: zločinstvo, prestup i pogrješka.

Zločinstvo se definiše kao “djelo koje iziskuje kaznu mučitelnu. Mučitelna kazna jeste pogubljenje, vječni ili privremeni okovi (pranga) sa razglašanjem, zatvor u tvrđinji (tvrđavi – op. F. K.), vječno zatočenje, lišenje čina i službe do života, i oduzeće građanskih prava” (čl. 3).

Prestup je “djelo koje iziskuje popravljajuću kaznu. Popravljajuća kazna jest: zatvor veći od jedne sedmice, privremeno zatočenje, lišenje službe, i novčana kazna (džezai nakdija)” (čl. 4).

“Pogrješka (*kabahat*) jest djelo i vladanje koje iziskuje izobličavajuće postupke. Kazna s izobličavajućim postupcima jest: zatvor od 24 sahata do jedne sedmice, i kazna novčana najviše do sto groša” (čl. 5). Riječ “izobličavajući” prevodioci zakonika na engleski jezik su preveli kao “admonitory treatment” što znači “upozorenje”. Pogreške po svom karakteru su policijski prekršaji.

Ovakva klasifikacija krivičnih djela nepoznata je islamskoj pravnoj nauci i ona je direktno preuzeta iz francuskog KZ.

Druga karakteristika ovog zakonika iz koje se vidi francuski uticaj je ta što je on bio namijenjen za sekularne sudove u Osmanskoj carevini (*mehakim-i nizamiye*). Ovi sudovi su bili intervjerskog sastava i sudili su i muslimanima i nemuslimanima za krivična djela i prekršaje po ovom zakoniku i za građanskopravne stvari. Ovi sudovi su bili organizovani po francuskom modelu na sudove prve instance, apelacione i kasacione sudove (Starr, 1992, str. 31). Ova dioba je odgovarala osmanskoj administrativnoj podjeli Carevine na pokrajine (*vilayet*), okruge (*liva*) i podokruge (*kaza*).

Uveden je takođe i princip zakonitosti krivičnog djela i sankcije (*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*). U čl. 47 propisuje se: “Nikakvim načinom nije dozvoljeno da se oprosti kakva kazna, ili da se promijeni ili pak da se umanji ako nema zato osobita carska zapovijed, ili ako to zakon ne određuje.”

Neke odredbe OKZ regulišu odnose društva koje se modernizuje. Takvi su, naprimjer, propisi o onima koji narušavaju telegrafski saobraćaj (čl. 134–136) i rad štamparija (čl. 137–142).

U odnosu na islamsko pravo donosioci ovog zakonika tvrdili su da su specificirali sankcije iz kategorije *ta'zir*. Naime, islamsko pravo kategoriše krivična djela i prekršaje u tri kategorije.

Prva kategorija je *kisas*, za koje važi princip taliona, a koja obuhvataju ubistvo i tjelesnu povredu. Druga kategorija je *hudud*, djela koja su tačno određena u Kur'anu i sunnetu gdje se ubrajaju blud, neosnovana optužba za blud, krađa, razbojništvo, uživanje alkoholnih pića i istupanje od vjere. Treća kategorija su djela *ta'zir* koja predstavljaju djela za koja se primjenjuje diskreciono kažnjavanje. Određivanje tih kazni je u nadležnosti vladara ili kadije. Oni koji su zastupali ideju kodifikacije osmanskog krivičnog prava vidjeli su svoju ulogu kao specificiranje diskrecionih kazni.

Potiskivanje islamskog prava vidljivo je i iz okolnosti da se *hudud* sankcije isključuju iz ovog zakonika. Tako su prestale da se primjenjuju kazne kamenovanja bludnika, bičevanje uživalaca alkohola, odsijecanje ruku kradljivcima i razapinjanie razbojnika. Za ova djela OKZ predviđa drugačije i diferencirane sankcije. Tako, naprimjer, OKZ predviđa kaznu privremenih okova za silovanje (čl. 198), ako je riječ o neudatoj djevojci onda uz kaznu okova slijedi i naknada za izgubljeno djevičanstvo (čl. 200), zatvorsku kaznu ili kaznu okova za pojedine vrste krađe (čl. 216–230), kaznu privremenih ili vječnih okova za članstvo u razbojničkoj grupi (čl. 62), a smrtnu kaznu za vođu razbojničke grupe (čl. 62) ili razbojnika koji čini ovo djelo u povratu ili onih koji su u činjenju razbojništva (*kat'u tarik*) nekoga mučili ili ubili.

Do ove zamjene sankcija *hudud* došlo je iz više razloga. Prvo, zakonik je bio namijenjen svim podanicima Carevine bez obzira na vjeru. Drugo, osmansko vodstvo željelo je pokazati da je osmanski krivičnopravni sistem u skladu sa zapadnim standardima i da na osnovu toga treba ukinuti povlastice stranih država da sude svojim podanicima ili štićenicima na osmanskome teritoriju (*imtiyazat*) (Peters, 2005, str. 131).

Donošenje ovog zakonika nije u potpunosti dokinulo važenje islamskog krivičnog prava za što su bili nadležni šerijatski sudovi. Prije bi se moglo reći da je sužen obim primjene tog prava. Odnos između ova dva prava – kodifikovanog francusko-osmanskog i islamskog – razjašnjava se u čl. 1 Zakonika. Tu se kaže da Zakonik sadrži i garantuje kazne za *ta'zir* djela čije definisanje i primjena pripada političkim autoritetima (*ulu al-amr*). Djela koja su počinjena protiv privatnih lica predstavljaju narušavanje javnog poretka, te prema tome, dužnost je države da ih kažnjava na isti način na koji se kažnjavaju djela protiv države. Međutim, ovaj zakonik ni na koji način ne zadire u prava pojedinaca koja su priznata šerijatom (Liebesny, 1975, str. 64).

Karakter OKZ

U historijsko-pravnoj literaturi ovaj zakonik je okarakterisan kao “neuporedivo moderan u pogledu forme i sadržine” (Toprak, 2014). U tom smislu on je označio prelazak osmanskog krivičnog zakonodavstva od kodifikacije običaja prema znatnoj recepciji evropskih prava.

Za karakter ovog zakonika značajno je osvrnuti se na zapriječene sankcije za pojedina krivična djela i prekršaje. Te sankcije su uporedive sa sankcijama propisanim u evropskim kodifikacijama krivičnog prava tokom 19. vijeka.

Tako je zapriječena smrtna kazna za djela: oružane pobune (čl. 48), savez s neprijateljskim državama protiv carske vlade (čl. 49), pomaganje neprijateljskoj državi i predaja vojnih objekata (čl. 50), otkrivanje državnih tajni inostranoj i neprijateljskoj državi (čl. 52), naoružavanje carskih podanika u cilju unutrašnjeg sukoba (čl. 56), uzurpiranje komandnog mjesta nad vojnom jedinicom ili nepokoravanje zapovijedi vlade od strane vojnog komandanta (čl. 59), vodstvo razbojničke čete (čl. 62), podmetanje požara (čl. 163), ubistvo iz namjere (čl. 170).

Vječni ili privremeni okov je predviđen za onoga ko je oprošten od kazne taliona ili *kisasa* (“krv za krv”) (čl. 172), za saučesništvo u ubistvu (čl. 175), odsijecanje dijela tijela ili sakaćenje (čl. 177), podizanje oružja u namjeri da se neko ubije, ali se to ne ostvari (čl. 180), nasilno obeščašćenje (čl. 198), itd.

Zatvor u tvrđavi, nekada kombinovan s udaljavanjem iz službe, predviđen je, između ostalog, za sljedeća djela: primanje mita (čl. 68), posredovanje u podmićivanju (čl. 70), krađu državne imovine (čl. 82), izmjenu sadržaja službenog dokumenta (čl. 152), upotrebu prepravljenih dokumenata (čl. 154), itd.

Zatvorska kazna predviđena je, naprimjer, za napade na vjerozakonske običaje i obrede carskih podanika (čl. 132), za unošenje lažnih imena u putne isprave (čl. 156), upisivanje gostiju pod lažnim imenima od strane ugostitelja (čl. 156), navođenje na blud (čl. 201), protivpravno lišenje slobode (čl. 203), krađu nepunoljetnih osoba (čl. 206), krađu požnjevenih i sabranih plodova (čl. 225), itd.

Novčana kazna, nekada kombinovana sa zatvorom, predviđena je za nanošenje štete tuđim pokretnim stvarima (čl. 259), narušavanje javnog reda i mira (čl. 260), puštanje domaćih životinja u tuđe zagrađeno i posijano mjesto (čl. 261), itd.

U literaturi se navodi da je efikasnost ovog zakonika bila ograničena pošto nije imao etabliiranog proceduralnog ili implementacionog mehanizma (Starr,

str. 31). Naime, donošenje kodifikacije materijalnog krivičnog prava nije bilo odmah praćeno i kodifikacijom krivičnog procesnog prava. Do toga je došlo 1879. godine kao posljedica prvog osmanskog ustava donijetog godinu dana ranije.

OKZ je bio dopunjavan nekoliko puta, najznačajnije 1863. i 1911, i ostao je snazi do marta 1926. kada je donijet republikanski Krivični zakonik Turske.

Primjena OKZ

OKZ je bio primjenjivan na cijelom teritoriju Osmanske carevine. Služio je kao osnova Egipatskom KZ iz 1875. u vrijeme kada je ova zemlja imala autonoman položaj unutar Carstva (Hunter, 1999, str. 57). Osim toga, uticao je na brojne krivične zakonike nezavisnih arapskih zemalja (Liban 1943, Jordan 1960) i Irana (1926). U literaturi je posebno istraženo preuzimanje "zločina iz časti" iz francuskog KZ u zakonike arapskih, odnosno mediteranskih zemalja (Jospeh, 2000, str. 57).

U BiH, odnosno tadašnjem Vilajetu Bosna, ovaj zakonik je važio do austro-ugarske okupacije.² Poznato je da je u Vilajetu Bosna primjena tanzimatskih reformi išla sporo. One su tek ubrzane dolaskom carskog inspektora Ahmeda Dževdet-paše u Bosnu 1864. (Karčić, 2004, str. 47–48). Međutim, ono što je važno uočiti kada je u pitanju ovaj zakonik jeste: francuski uticaj i okolnost da je važio za cjelokupno stanovništvo današnje BiH. Kada je riječ o francuskoj podlozi ovog zakonika, ta okolnost je važna jer se obično zakoni Osmanske države smatraju manifestacijama osmansko-islamske kulture. Ovdje je riječ o pravnoj modernizaciji tako da možemo reći da su se stanovnici Vilajeta Bosna u drugoj polovini 19. vijeka našli pod jurisdikcijom osmansko-francuskog prava. Druga okolnost jeste da je on bio namijenjen za cjelokupno stanovništvo Vilajeta Bosna. O tome govori okolnost da je pored osmansko-turske verzije, koja je bila službena, ovaj zakonik 1870. preveden na bosanski jezik radi njegove popularizacije među stanovništvom ovog vilajeta.

O primjeni ovog zakonika u praksi u BiH nema objavljenih podataka, za razliku od Turske, gdje je primjena OKZ bila predmet posebnih studija.³ U BiH bi se tek trebalo izvršiti istraživanje na osnovu osmanskih i drugih izvora.

U našoj pravno-historijskog literaturi o ovom zakoniku se nije pisalo. I onda kada je na njega upućivano nedostajala je identifikacija da je riječ

² Austrougarska uprava za BiH donijela je 26. juna 1879. vlastiti kazneni zakon. Vidi, *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu*, 1897, str. 146.

³ Vidi, naprimjer, Uysal & Bozkurt, 2008, str. 49–59; Tug, 2014.

o osmanskome KZ.⁴ Samim tim Zakoniku nastalom na tradicijama Napoleo-
novog zakonodavstva nije dato mjesto u nauci koje mu pripada kao
začetku modernizacije krivičnog prava u BiH, procesa koji se obično veže za
austrougarski period.

Zaključak

OKZ predstavlja važan pravni spomenik Osmanske države iz perioda tanzima-
mata. Ovaj zakonik je bio pod značajnim uticajem francuskog KZ u pogledu
klasifikacije krivičnih djela i prekršaja, glavnih koncepata i specifičnih
propisa. Ovaj zakonik je bio primjenjivan širom Carevine uključujući tadašnji
Vilajet Bosna. Po svom karakteru ovaj zakonik je bio za svoje vrijeme moderan
zakonik i stavljao je stanovnike Vilajeta Bosna u sličnu situaciju u domenu
krivičnog prava u kojoj su bili tadašnji francuski građani. U ovom slučaju,
dakle, kodifikacija je bila sredstvo društvene transformacije – modernizacije
jednog tradicionalnog društva. OKZ zato predstavlja važan dokument za
historiju prava BiH i on treba biti predmet daljnjih studija.

Bibliografija

1. Bucknill J. A. S., & Utidjian H. A. S. (1913). *The Imperial Ottoman Penal Code*. London: Oxford University Press.
2. *Ceza kanunname-i humayunudur:suret-i hatt-i humayun* (1274 H/1858). Istanbul: Takvimhane-yi Amire.
3. Cin, H., & Akgunduz A. (1995). *Türk Hukuk Tarihi I*. Istanbul: Osmanli araştırmaları vakfı.
4. Hunter, R. (1999). *Egypt Under the Khedives 1805-1879: From Household Government to Modern Bureaucracy*. Cairo: American University Press.
5. Joseph, S. (ured.) (2000). *Gender and Citizenship in the Middle East*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
6. Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu. (1897). Sarajevo: Zemaljska štamparija.
7. Karabegović H., & Kraljević N. (prev.) (1870). *Carski kazneni zakonik za Bosanski vilajet*. Sarajevo: Vilajetska štamparija 1870.
8. Karčić, F. (2004). *Bošnjaci i izazovi modernosti: kasni osmanlijski i habsburški period*. Sarajevo: El-kalem.
9. Liebesny, H. J. (1975). *The Law of the Near and Middle East: Readings, Cases and Materials*. Albany: State University of New York Press.
10. Peters, R. (2005). *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to the Twenty-first Century*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁴ Vidi, naprimjer, Spasojević, 2004.

11. Spasojević, B. (30. sept. 2004). Reguliranje rada nad starinama. *Oslobođenje*.
12. Starr, J. (1992). *Law as Metaphor: From Islamic Courts to the Palace of Justice*. Albany: State University of New York Press.
13. Šarkić, S., & Popović D. (1996). *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*. Beograd: Draganić.
14. Toprak, Z. From Plurality to Unity: Codification and Jurisprudence in the Late Ottoman Empire. Preuzeto 19. novembra 2014, sa <http://psi424.cankaya.edu.tr/uploads/files/Toprak>
15. Tug, B. (2014). Gendered Subjects in Ottoman Constitutional Agreements ca. 1740-1860, *European Journal of Turkish Studies* (EJTS), 18. Preuzeto 19. novembra 2014. sa <http://ejts.revues.org/4860>.
16. Uysal, A., & Bozkurt, N. (2008). Crime in the Late Ottoman Empire 1910-1911. *Research Journal of Social Sciences*, 3, 49–59.

Fikret Karčić, PhD
Full Professor

THE OTTOMAN PENAL CODE OF 1858 AND ITS APPLICATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The Ottoman Penal Code of 1858 represents an important legal act from the period of the Tanzimat. This code was an amalgam of French and Ottoman- Islamic legal culture. It was applied through the vast territory of the Ottoman State, including Vilayet Bosnia. Twelve years after its promulgation in Istanbul it was translated into the Bosnian language and published in 1870 in Sarajevo under the title Carski kazneni zakonik za Bosanski vilajet (Imperial Penal Code for the Vilayet Bosnia). Application of this code in what is today Bosnia and Herzegovina, effectively put the Bosnians and Herzegovinians, as far as criminal law is concerned, into the legal situation similar to that of the French citizens. In that sense, codification was an instrument of social transformation. The presence of this Code in Vilayet Bosnia can be considered as another historical evidence for the thesis that the modernization of this country started with the period of the Tanzimat, decades before the Austrian-Hungarian occupation in 1878.

Keywords: *The Ottoman Penal Code of 1858, Bosnia and Herzegovina, criminal law, modernization of law in B&H*

Mr. Mehmed Bečić
Viši asistent
m.becic@pfsa.unsa.ba

UDK 343"18"(497.6)
Pregledni naučni rad

RECEPCIJA KRIVIČNOG PRAVA U BOSNI I HERCEGOVINI U DRUGOJ POLOVINI XIX STOLJEĆA

Sažetak

U drugoj polovini XIX stoljeća u Bosni i Hercegovini je izvršena temeljna pravna reforma koja je bila zasnovana na recepciji stranog prava. U ovom periodu se trebaju razlikovati dva reformska konteksta: reforma i recepcija prava u tanzimatu (u okviru Osmanskog carstva) i recepcija prava koju je u Bosni i Hercegovini provodila austrougarska uprava (nakon 1878. godine). Obje reforme zahvatile su i područje krivičnog prava, a rezultirale su recepcijom francuskih, a zatim austrijskih ustanova, te napuštanjem klasičnog osmanskog i šerijatskog krivičnog prava.

Ovaj rad ima za cilj da rasvijetli proces recepcije austrijskog krivičnog prava, koji je rezultirao izdavanjem prvog materijalnog (1879) i procesnog (1880) krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu. U uvodnom dijelu rada daju se kraće napomene o pojmu recepcije prava. Zatim slijedi prikaz stanja krivičnog zakonodavstva u Vilajetu Bosni tokom posljednje faze osmanske uprave. Glavni dio rada fokusiran je na pitanje recepcije odredbi austrijskog krivičnog zakonodavstva u zakonske tekstove iz 1879. i 1880. godine, te uporednu analizu bosanskohercegovačkog i austrijskog krivičnog zakonodavstva.

Odredbe Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu preuzete su iz dva austrijska zakona, i to: Vojnog krivičnog zakona od 15. januara 1855. godine i Krivičnog zakona od 25. maja 1852. godine. U radu se konstatira da su pored recipiranih odredbi iz austrijskog krivičnog zakonodavstva, u Krivični zakon inkorporirane i norme koje nisu postojale u izvornicima, a kojima se nastojalo krivično pravo prilagoditi određenim pravnim i kulturnim specifičnostima okupirane zemlje. Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu predstavljao je recepciju austrijskog Krivičnog postupka od 1873. godine. Značajnu razliku u odnosu na austrijski krivični proces predstavljalo je modificirano i ograničeno načelo optužbe (akuzatornosti). Druga bitna razlika je isključenost narodnih prisjednika iz procesa.

Rad je zamišljen kao pravnohistorijska analiza. Pored historijskog metoda, istraživanje se zasniva na normativnoj i uporedno-tekstualnoj analizi zakonskih propisa.

Ključne riječi: *Osmanski krivični zakonik 1858, Krivični zakon 1879, Krivični postupak 1880, Bosna i Hercegovina, Austro-Ugarska, recepcija prava*

Uvod

Pravo se nerijetko razvija prisvajanjem tuđih pravnih pravila, ustanova i ideja. Ovaj fenomen, koji se obično označava pojmom *recepcija prava*, poslužio je mnogim zakonodavcima kao metod za stvaranje novog ili izmjenu postojećeg prava. Od recepcije rimskog prava u srednjem vijeku, preko širenja velikih pravnih kodifikacija u XIX i XX stoljeću, pa sve do reforme prava u postsocijalističkim državama i unifikacije prava u zemljama Evropske unije – recepcija prava pratila je razvitak gotovo svih pravnih sistema u svijetu. U tom pogledu i pravni razvitak Bosne i Hercegovine ne predstavlja izuzetak.

U drugoj polovini XIX stoljeća u Bosni i Hercegovini je izvršena temeljna pravna reforma koja je bila zasnovana na recepciji stranog prava. U ovom periodu trebaju se razlikovati dva reformska konteksta: reforma i recepcija prava u *tanzimatu* (u okviru Osmanskog carstva) i recepcija prava koju je u Bosni i Hercegovini provodila austrougarska uprava (nakon 1878. godine). Obje reforme zahvatile su i područje krivičnog prava, a rezultirale su recepcijom francuskih, a zatim austrijskih ustanova, te napuštanjem klasičnog osmanskog i šerijatskog krivičnog prava.

O reformi krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX stoljeća nisu objavljene posebne studije. Predmet interesovanja moderne nauke izvan Bosne i Hercegovine bili su, uglavnom, tanzimatski zakoni i općenito razvoj osmanskog krivičnog prava, dok je tek nedavno na našem jeziku objavljen rad koji se bavi analizom osmanskog Krivičnog zakona iz 1858. godine. Za razliku od epohe tanzimata, pravnohistorijska nauka se nije bavila postosmanskim reformom krivičnog prava u Bosni i Hercegovini.

Imajući to u vidu, ovaj rad ima za cilj da, u kontekstu razvoja krivičnog prava u Bosni i Hercegovini u drugoj polovini XIX stoljeća, rasvijetli proces recepcije austrijskog krivičnog prava, koji je rezultirao izdavanjem prvog materijalnog (1879) i procesnog (1880) krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu. Pitanja koja će biti posebno razmatrana su: da li je recipirano krivično pravo u Bosni i Hercegovini pratilo razvoj krivičnog zakonodavstva u Monarhiji, da li su i u kojoj mjeri zakoni modificirani i prilagođeni društvenim prilikama u Bosni i Hercegovini, te da li se ova recepcija može smatrati uspješnim zakonodavnim projektom. Pored toga, rad se može smjestiti

i u širi kontekst rasprava o ulozi recepcije općenito za pravni razvitak. Pri tome se želi odgovoriti na pitanje da li su pravila krivičnog prava više sklona recepciji u odnosu na pravila privatnog prava, u smislu da ih pravni sistem jednostavnije prihvata.

U uvodnom dijelu rada daju se kraće napomene o pojmu recepcije prava. Zatim slijedi prikaz stanja krivičnog zakonodavstva u Vilajetu Bosni tokom posljednje faze osmanske uprave. Potom se analiziraju prve mjere austrougarske uprave na polju krivičnog pravosuđa od okupacije do sredine 1879. godine. Glavni dio rada fokusiran je na pitanje recepcije odredbi austrijskog krivičnog zakonodavstva u zakonske tekstove iz 1879. i 1880. godine, te uporednu analizu bosanskohercegovačkog i austrijskog krivičnog zakonodavstva.

Rad je zamišljen kao pravnohistorijska analiza. Pored historijskog metoda, istraživanje se zasniva na normativnoj i uporedno-tekstualnoj analizi zakonskih propisa.

1. Kratke napomene o pojmu recepcije prava

Pojam recepcije prava postao je nezaobilazan *terminus technicus* na mnogim poljima pravnih i društvenih nauka. Riječ recepcija dolazi od latinske riječi *receptio* (od *recipere* – primiti) i prevodi se kao prihvatanje, primanje i usvajanje (Klaić, 2004, str. 1138; Anić, Klaić & Domović, str. 1212). Ona je iscrpno korištena u nešto starijoj literaturi, posebno kontinentalnoevropske pravne tradicije, kojoj je služila za označavanje različitih primjera prisvajanja pravnih pravila, ideja i institucija zabilježenih u historiji, kao što su recepcija rimskog prava u Evropi ili recepcija velikih pravnih kodifikacija (Lipštein, 1956, str. 225–228). Tako je, naprimjer, sredinom XX stoljeća čuveni njemački komparativista Max Rheinstein napisao da recepcija prava predstavlja svjesno i dobrovoljno prisvajanje “pravnih fenomena” razvijenih u okviru neke druge “pravne klime” (1956, str. 35–36).

Značajan dio novije literature, umjesto pojma recepcije, koristi izraz *pravna transplantacija*. Ova terminološka konstrukcija u svom značenju se potpuno podudara s pojmom recepcije prava. Graziadei ističe da je pojam *pravni transplant*, zapravo, “metafora” kojom se opisuje postepena “difuzija prava” ili proces pravnog razvitka i pravnih promjena, koji se ostvaruju putem prisvajanja stranih pravnih modela i ideja (2006, str. 443). Taj pojam razvijen je u literaturi engleskog govornog područja (*legal transplants, legal transplantation*), a u rječnik moderne nauke ušao je zahvaljujući uglednom škotskom pravnom historičaru i komparativisti Alanu Watsonu, koji ga je opisao kao “prenošenje pravila ili sistema prava iz jedne u drugu zemlju ili iz jednog naroda u drugi” (Watson, 2010, str. 53).

Iako su neki autori isticali da se recepcija treba razlikovati od transplantacije prava,¹ moderna pravna nauka izjednačila je ove pojmove i obično ih koristi kao sinonime.² Pored navedenih pojmova, literatura s polja pravne historije i komparativnog prava iznjedrila je i druge termine, kao što su pravna iritacija (Teubner, 1998), difuzija prava (Twining, 2004), pravna transpozicija (Örücü, 2004), pravni transfer, utjecaj prava i tako dalje.

Različite terminološke odrednice predstavljaju jednim dijelom i rezultat različitih teorijskih pristupa i teza o ulozi recepcije prava u sveukupnom pravnom razvitku. U evropskoj i američkoj pravnoj nauci na tu temu vođene su brojne debate. Jedan broj autora smatra da se pravo gotovo isključivo razvija putem recepcije, odnosno pravne transplantacije (Votson, 2010), dok drugi autori odbacuju samu mogućnost transplantacije prava. Tako, naprimjer, francuski pravni teoretičar Legrand smatra da svaka transplantacija pravnog pravila iz jednog pravnog sistema u drugi nužno znači i promjenu njegovog smisla i značenja, jer je pravo uvjetovano kulturom u kojoj se primjenjuje (2001).

U odnosu na ove dvije krajnje teze, veći broj autora ipak je prihvatio srednji put i recepciju prava smatra jednim od mehanizama pravnog razvitka, pri čemu se uzima u obzir da je taj proces uslovljen i kompleksan, te da postoje brojna odstupanja od tog pravila. Takvu tezu iznio je profesor radnog i komparativnog prava s Oxforda, Otto Kahn-Freund, koji je smatrao da pravila i ustanove nisu jednako prenosivi, odnosno da postoje "stepeni transplantabilnosti" pravnih pravila, koji su uslovljeni različitim društvenim faktorima (Kahn-Freund, 1974, str. 13).

2. Krivično pravo u Bosanskom vilajetu u zadnjoj deceniji osmanske uprave

Austrougarskom okupacijom 1878. godine prekinuta je reforma krivičnog prava u Vilajetu Bosni, kao sastavnom dijelu Osmanskog carstva. Formalno je u Bosanskom vilajetu, kao i u ostatku Carstva, na snazi bio osmanski Krivični zakonik iz 1858. godine, poznat i kao *Ceza Kanunname-i Humayunu*, odnosno Carski krivični zakonik (Karčić, 2015, str. 302). Zakonik je

¹ Naprimjer Rheinstein, koji ističe da je recepcija prava uvijek svjestan i dobrovoljan proces, dok se transplantacija prava dešava nesvjesno, putem migracije naroda (1956, str. 35–36).

² Tako i Watson na jednom mjestu navodi: "Recepcije i transplanti prava se, ustvari, javljaju u svim oblicima i svekolikom obimu. Neko bi pri tom mogao da misli i na prihvatanje prava nametanjem, na usvajanje prava zagovaranjem, prodiranjem, postepenim usvajanjem, potajnim prožimanjem, na pravo prenijeto prikrivenim putem, i tako dalje." (Votson, 2010, str. 63)

predstavljao treću kodifikaciju krivičnog prava epohe tanzimata,³ a prethodili su mu krivični zakoni iz 1840. i 1851. godine (Bozkurt, 1998, str. 287). Njegovo donošenje predstavljalo je direktnu posljedicu *Hatt-i humayuna* iz 1856. godine, kojim je garantirana jednakost osmanskih podanika, procesuiranje svih građanskih i krivičnih stvari pred mješovitim sudovima, te donošenje jedinstvenog krivičnog zakona i proceduralnih propisa (Karčić, 2015, str. 296).

Za razliku od svojih prethodnika iz 1840. i 1851. godine, koji su u suštini predstavljali kodifikacije ustanova osmanskog i šerijatskog krivičnog prava, Krivični zakonik iz 1858. godine ubraja se u pravne transplantate, odnosno tanzimatske zakone koji su nastali preuzimanjem i prijevodom odgovarajućeg francuskog zakonodavstva (Rubin, 2007, str. 282). Općenito je poznato da je francuski Krivični zakon iz 1810. godine bio glavni izvor za njegovu izradu, mada u nauci ne postoji saglasnost o obimu "posuđivanja" ili "korištenja" francuskog izvornika (Öner & Karadağ, 2016, str. 321). Zbog toga je Zakonik u literaturi opisivao na različite načine, pri čemu se redovno isticalo da on nije predstavljao jednostavnu recepciju francuskog izvornika, nego da je sadržavao elemente osmanskog i islamskog krivičnog prava (Öner & Karadağ, 2016, str. 321). Ipak se Krivični zakonik iz 1858. godine može posmatrati kao primjer "stvaranja prava putem prijevoda", kako su to zaključili Öner i Karadağ u nedavno objavljenoj uporednoj tekstualnoj analizi osmanskog i francuskog krivičnog zakonika (2016, str. 335).

Osmanski krivični zakonik napustio je ranije definicije i klasifikacije zločina i kazni zasnovane na šerijatskom pravu, kao što su nedozvoljena djela (*haram eylem*), zločini protiv Boga (*Hakk Allah'a giren suçlar*) i zločini protiv bližnjih (*Hakk-ı Ademiye giren suçlar*). One su zamijenjene tripartitnom klasifikacijom iz francuskog Krivičnog zakonika: zločini (*cinayet*), prijestupi (*cünha*) i pogreške ili prekršaji (*kabahat*),⁴ čime je po prvi put osmansko krivično pravo usvojilo sekularnu klasifikaciju krivičnih djela (Öner & Karadağ, 2016, str. 325). Primarna funkcija Zakonika bila je zaštita države i javnog reda, što, između ostalog, objašnjava izbor "autoritativnog" francuskog Krivičnog zakonika iz 1810. kao izvornika. Štaviše, osmanski Krivični zakonik više je posvetio pažnje zaštiti države nego francuski izvornik (Miller, 2005, str. 54–55). Odredbe o zaštiti osoba i imovine, koje su bile pod većim utjecajem

³ Terminom *tanzimat* (*tanzimât-i hayriye* ili "blagotvorene uredbe") označavaju se mjere koje su od 1839. postepeno uvedene u Osmansko carstvo (Leksikon islama, 1990, str. 592); O tanzimatskim reformama, vidi naprimjer: Karpas, K. (1972). *The Transformation of the Ottoman state 1789–1908*, International Journal of Middle East Studies, (3), str. 243–281. Opširno o reformama u Osmanskom carstvu i Turskoj, vidi: Shaw S., & Shaw E. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, Volume II, Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808–1975, (Digital Print 2005) New York, Cambridge University Press.

⁴ Terminologija na bosanskom jeziku preuzeta je iz zvaničnog prijevoda iz 1870. godine: "zločinstvo, prestup i pogreška" (Karčić, 2015, str. 299).

šerijatskog prava, bile su nejasne, a činile su tek manje od četvrtine teksta Zakonika, dok su zakonske odredbe o zaštiti države bile detaljnije razrađene i elaborirane (Miller, 2005, str. 58).

Za razliku od materijalnog krivičnog prava, do okupacije 1878. godine, osmanska vlada nije izdala poseban zakon o krivičnom postupku. Takav propis donesen je tek 1879. godine, zajedno s Građanskim postupkom i reformiranim Zakonom o organizaciji redovnih sudova (Rubin, 2011, str. 32). Krivični postupak iz 1879. sadržavao je 487 članova i također je predstavljao recepciju stranog prava, ali nije sadržavao šerijatske proceduralne ustanove (Rubin, 2011, str. 32).

Procesuiranje krivičnih djela i primjena Zakonika prepuštena je redovnim (*nizamiye*) sudovima, koji su diljem Carstva uspostavljeni tek postepeno, tokom druge polovine XIX stoljeća (Rubin, 2011; Rubin, 2007, str. 282), i tako zamijenili kadije kao organe opće jurisdikcije. U Bosni su redovni sudovi obrazovani tokom 1865. i 1866. godine (Aličić, 1983, str. 140). Njihovu organizaciju i djelokrug regulirala je Uredba o organizaciji vilajeta, koja je definitivno stupila na snagu od početka 1867. godine (Imamović, 2003, str. 183),⁵ i Zakonom od 30. decembra 1871. godine (Eichler, 1889, str. 57). Redovni sudovi su bili organizirani u tri instance, kao: kotarski sudovi u sjedištima kotara, okružni sudovi, Zemaljski sud u Sarajevu i Vrhovni sud u Carigradu (Sikirić, 1937, str. 8; Schmid, 1914, str. 118). Eichler navodi da su u pogledu krivičnih predmeta kotarski sudovi procesuirali prekršaje (bez prava na apelaciju) i prijestupe (uz mogućnost apelacije), dok su u slučaju zločina djelovali isključivo kao istražni organi (1889, str. 8–9). Okružni sudovi su bili prvostepena sudska vlast za zločine, a istovremeno su u drugom stepenu rješavali presude kotarskih sudova zbog prijestupa. Zemaljski sud u Sarajevu predstavljao je apelacionu instancu za presude okružnih sudova, dok je trećestepena apelaciona instanca bio Vrhovni sud u Carigradu (Eichler, 1889, str. 8–9).

Mješoviti konfesionalni sastav sudova realiziran je učešćem jednakog broja muslimana i nemuslimana kao prisjednika, odnosno laika (*mumejizi*) u sudskim procesima. Međutim, glavnu ulogu su i dalje zadržali kadije, odnosno osmanski činovnici iz reda uleme, koji su predsjedavali ovim sudovima. Kotarski i okružni sudovi imali su u svom sastavu jednog kadiju kao predsjednika i četiri prisjednika iz naroda (*mumejizi*), dva muslimana i dva nemuslimana (Eichler, 1889, str. 60–61),⁶ dok je Zemaljski sud u Sarajevu bio sastavljen od predsjednika (*mufetiš-hukijam*), posebno imenovanog

⁵ Uredba je objavljena u *Bosanskom vjestniku* tokom 1866. godine. (*Ustavni zakon vilajeta bosanskog*, Bosanski vjestnik, br. 4 od 28. aprila 1866; br. 5 od 7. maja 1866; br. 6 od 14. maja 1866; br. 7 od 21. maja 1866; br. 8 od 28. maja 1866; br. 9 od 4. juna 1866; br. 10 od 11. juna 1866).

⁶ Vidi: član 55, *Ustavni zakon Vilajeta bosanskog*, Bosanski vjestnik, br. 8 od 28. maja 1866.

inspektora za nadzor pravosuđa u zemlji, i šest prisjednika iz naroda (tri muslimana i tri nemuslimana).⁷ Na mjesto *mufetiša* u Bosni 1863. godine imenovan je upravo Ahmet Dževdet-paša,⁸ koji je ranije bio na čelu komisije koja je izradila tekst Krivičnog zakonika iz 1858. godine (Öner & Karadağ, 2016, str. 321).

Posebne studije o praksi krivičnog pravosuđa i primjeni novog krivičnog zakonodavstva u Vilajetu Bosni do sada nisu objavljene. U nedavno objavljenoj historijsko-pravnoj analizi Krivičnog zakonika iz 1858. godine, Karčić je istakao da se pouzdano samo zna da je bosanska verzija Krivičnog zakonika iz 1858. godine objavljena tek 1870. godine, u prijevodu pisara dragomanske vilajetske kancelarije Huseina ef. Karabegovića i Nikole ef. Kraljevića (Karčić, 2015, str. 296).

Ipak, iz studija koje se bave pravnim razvitkom osmanske države u drugoj polovini XIX stoljeća mogu se izvući određeni opći zaključci koji se odnose i na praksu krivičnog pravosuđa u Bosni. U novijim radovima se naglašava da je pravni poredak osmanske države u drugoj polovini XIX stoljeća karakterizirala zastupljenosti sekularnih (*nizamiye*) i šerijatskih elemenata, te da namjera osmanske vlasti nije bila stvaranje potpuno sekularnog pravnog poretka (Rubin, 2011). Miller je statističkom analizom i obradom sudskih dokumenata i presuda dokazala da su u krivičnom pravosuđu između 1859. i 1876. godine bile zastupljene ustanove i sankcije Krivičnog zakonika iz 1858. godine, ali i šerijatskog krivičnog prava (2003, str. 167–168). Pored toga, autorica je ukazala i na heterogenu personalnu strukturu sudija u krivičnom pravosuđu, u kojoj je *ulema* imala znatno veću zastupljenost u odnosu na civilne birokrate i nemuslimane (Miller, 2003, str. 173).

U tom smislu se krivično pravo tokom posljednje faze osmanske uprave u Bosni može okarakterizirati kao spoj islamskog pravnog naslijeđa i usvojenih elemenata francuskog krivičnog prava. Ono je, kao takvo, bilo posljedica integriranja ustanova šerijatskog prava u novo materijalno krivično zakonodavstvo, ali i kontinuirane primjene šerijatskih proceduralnih ustanova (zbog zakašnjelog izdavanja Krivičnog postupka 1879. godine), te personalnog sastava sudijskog osoblja i njihovog šerijatskog pravničkog profila.

⁷ “§ 16. Načelnik pravosuća (Mufetiš-hukijam), naimenovan od Njegovog veličanstva Sultana po preporuci Šeih-ul-Izlama, ima nadziravati nad svima sudovima građanskoreligioznim (šeri), što postoje u ovom vilajetu... § 19. Presjednik glavnoga ovoga suda sam je načelnik pravosuđa, a članovi jesu šest građana, troica muslimanske, a troica ne muslimanske vjere.” (Ustavni zakon Vilajeta bosanskog, Bosanski vjestnik, br. 4, 28. april 1866, 5).

⁸ O boravku Dževdet-paše u Bosni, vidi: Kreševljaković H. (1991). Dževdet-pašina pisma o Bosni iz 1864. godine, u: Kreševljaković H. Izabrana djela, Knjiga IV, Sarajevo: Veselin Masleša. O obrazovnom profilu Dževdet-paše, vidi npr.: Chambers R. (1973). The Education of a Nineteenth-Century Ottoman Alim, Ahmet Cevdet Pasa, *International Journal of Middle East Studies*, 4 (4), str. 440–464.

3. Prijelazni period: od okupacije do donošenja novog Krivičnog zakona

Okupacijom Bosne i Hercegovine od austrougarskih trupa u ljeto 1878. godine nastao je prekid u funkcioniranju pravosudnog aparata u zemlji. Ponovna uspostava civilnih organa i funkcionalnog pravosuđa trajala je nekoliko mjeseci. U međuvremenu je procesuiranje najtežih krivičnih djela prepušteno vojnom *prijekom suda*, koji je proglašen 4. augusta 1878. godine.⁹ Pored krivičnih djela protiv vojne sile, pred prijekim sudom procesuirana su ubistva, pljačke, podmetanje požara, pobune i ustanci.¹⁰ Kreševljaković prenosi da je prijeki sud u Sarajevu počeo djelovati 23. augusta 1878. godine, neposredno po zauzeću grada, te da su mu prostorije bile u vojarni "koja se do okupacije zvala Medžidije – kršla, a kasnije Filipovics – Kaserne" (1937, str. 75–76). Autor navodi da su vojni prijeki sudovi postojali još "u Mostaru, Livnu, Bišću, Banjoj Luci, Brčkom, Tuzli, Maglaju, Žepču i Travniku", te da je po njihovoj osudi životom platilo oko stotinu ljudi, među kojima je bilo mnogo nevinih (Kreševljaković, 1937, str. 76).

Druga vojna komanda je 12. oktobra 1878. godine izdala posebnu cirkularnu naredbu u kojoj je regulirala postupanje organa vojne vlasti kod krivičnih djela koja nisu spadala u kompetenciju vojnog prijekog suda.¹¹ Prema ovoj naredbi vojna vlast je osumnjičene mogla držati u pritvoru, ukoliko su ta lica osumnjičena za djela za koja se prema austrijskom vojnom krivičnom zakonu mogla izreći minimalna kazna tamnice u trajanju od pet godina ili ako bi njihovo puštanje na slobodu iz drugih razloga bilo nedopustivo. O zadržavanju takvih osumnjičenih odlučivao je auditor na osnovu optužbi i dokaza, pri čemu je od značaja bilo i ranije ponašanje osumnjičenog. Naredba je propisala da će takvi osumnjičeni nakon uspostave redovnih sudova biti predati u njihovu vlast radi daljeg procesuiranja.¹²

Međutim, nova vlast se suočavala sa značajnim problemima u vezi s uspostavom redovnog (civilnog) pravosuđa i održavanjem pravnog kontinuiteta u okupiranoj zemlji. Krajem oktobra 1878. godine general Filipović je obavijestio Vojnu kancelariju Monarhije da su "turske službe obustavile svoje sudske funkcije" i da dosadašnji činovnici nisu zamijenjeni drugim, jer je veliki dio službenika napustio zemlju.¹³ Kao odgovor na ove probleme, Zajedničko ministarstvo je naredilo popunjavanje sudova činovnicima iz Monarhije, te

⁹ Proclamation des Occupationscorpscommandos vom 4. August 1878, betreffend die Verhängung des Standrechtes auf die Verbrechen des Mordes, des Raubes, der Brandlegung, des Aufstandes und Aufruhrs und wider die Kriegsmacht des Staates, *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, 70. (Ovaj zbornik se u daljem tekstu navodi kao "Sammlung II").

¹⁰ Isto.

¹¹ Circularerlass des II. Armeecommandos vom 12. October 1878, Nr. 227, betreffend die Behandlung Verhafteter, *Sammlung II*, 71.

¹² Isto.

¹³ Erlass des gemeinsamen Ministeriums vom 1. Jänner 1879, Nr. 693 B. H., betreffend die Organisation der Justizverwaltung, *Sammlung II*, 6.

poduzimanje niza drugih mjera kojima bi se osigurala uspostava funkcionalnog pravosuđa u okupiranoj zemlji.¹⁴ Tako da su narednih mjeseci dovođeni sudski činovnici iz Monarhije kojima su povjeravane važnije funkcije (Kapidžić, 1958, str. 22),¹⁵ čime su postepeno stvarani osnovni preduvjeti za uspostavu redovnog pravosuđa u zemlji.

Krajem decembra 1878. godine Zajedničko ministarstvo i Zemaljska vlada izdali su posebne naredbe i instrukcije kojima je stvoren provizorni pravni okvir za organizaciju i rad pravosuđa u zemlji. *Cirkularna naredba Zemaljske vlade u Sarajevu o organizaciji sudova* od 30. decembra 1878. godine propisala je nastavak rada postojeće sudske strukture, uz određene izmjene.¹⁶ Sudstvo je reorganizirano u dvije instance, pri čemu je naglašeno da će u Sarajevu biti uspostavljen vrhovni sud, kao drugostepena i konačna sudska vlast. Naredba je sadržavala i odredbu o postavljanju sudskih činovnika iz Monarhije na viša sudijska mjesta (kod okružnih sudova), dok bi niže (kotarske) sudove ovi činovnici samo nadzirali.¹⁷ U pogledu postupanja kod krivičnih predmeta, *Naredba Zajedničkog ministarstva o organizaciji pravosudne uprave* od 29. decembra 1878. godine propisala je da se "(...) sudske vlasti imaju pridržavati zakonodavstva koje je na snazi u zemlji. Samo ukoliko takvo zakonodavstvo ne postoji ili pod trenutnim okolnostima nije primjenjivo ili je nedovoljno, sudske vlasti će u krivičnim stvarima postupati prema Vojnom krivičnom zakonu od 15. januara 1855. godine (...)".¹⁸

Nakon nekoliko mjeseci službe u Bosni i Hercegovini, austrougarski činovnici, koji su bili postavljeni na čelo okružnih sudova, iznijeli su procjenu zatečenog krivičnog prava u zemlji koja se uklapa u ranije iznesene zaključke moderne nauke. Oni su, naime, zaključili da je postojeće materijalno krivično zakonodavstvo "zasnovano na šerijatu", iako je predstavljalo recepciju "tuđeg prava", zatim da je dostupno samo u formi neautoriziranog prijevoda na "zemaljskom jeziku", te da i ranije nije dosljedno primjenjivano u praksi, zbog čega je i članovima medžlisa, koji su bili uključeni u procese, bilo nepoznato (Eichler, 1889, str. 150–151). Kada je riječ o krivičnom postupku, sudski komesari i novoimenovani predsjednici okružnih sudova utvrdili su da u Bosni i Hercegovini nije postojao zakon koji je regulirao krivični proces

¹⁴ Vidi: Erlasse des gemeinsamen Ministeriums vom 1. Jänner 1879, Nr. 693 B. H., betreffend die Organisation der Justizverwaltung., Sammlung II, 6–12. Uporedi: Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina, Wien, 1889, 132–135.

¹⁵ Tako su još u septembru 1878. godine Bosansko-hercegovačke novine pisale da je u Sarajevo stigao veći broj činovnika koji će biti postavljeni na upravne i sudske funkcije u zemlji. (Bosansko-hercegovačke novine, br. 4, 12. septembar 1878).

¹⁶ Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 30. December 1878, Nr. 436 Just, betreffend die Organisation der Gerichte, Sammlung II, 4–5.

¹⁷ Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 30. December 1878, Nr. 436 Just, betreffend die Organisation der Gerichte, Sammlung II, 4–5.

¹⁸ Auszug aus einem Erlasse des gemeinsamen Ministeriums vom 29. December 1878, Nr. 645 B. H., betreffend die Organisation der Justizverwaltung., Sammlung II, 3.

(Eichler, 1889, str. 151). Tako da su, umjesto osmanskog krivičnog prava, sudovi primjenjivali austrijsko vojno krivično zakonodavstvo, pri čemu su, poštujući raniju organizaciju, u glavnim pretresima učestvovali i narodni prisjednici (Eichler, 1889, str. 151).

Imajući u vidu neuređenost i pravnu nesigurnost na polju krivičnog zakonodavstva, Zemaljska vlada je već 27. marta 1879. godine od Zajedničkog ministarstva tražila da se za Bosnu i Hercegovinu formalno proglasi vojno krivično zakonodavstvo (Eichler, 1889, str. 151–152). Rezultat ove inicijative biće izrada i proglašenje prvog krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu, a glavni metod za izradu tog zakona bila je *recepcija* odgovarajućeg austrijskog krivičnog zakonodavstva. Imajući to u vidu, Zemaljska vlada je, kao prijelazno rješenje do usvajanja tog zakona, u posebnoj cirkularnoj naredbi od 10. maja 1878. godine propisala da sudovi, radi ujednačavanja prakse, sude na osnovu Vojnog krivičnog zakona iz 1855. godine.¹⁹

4. Krivični zakon od 26. juna 1879. godine: recepcija austrijskog krivičnog materijalnog prava

Recepcija prava predstavljala je uobičajen metod kod donošenja novih zakonskih propisa u Austro-Ugarskoj. Tako da se podrazumijevalo da će i novi krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu biti rađen na bazi nekog već postojećeg i dostupnog zakonskog teksta. U tom smislu je Zajedničko ministarstvo naredilo da se kao podloga za izradu novog krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu uzme austrijski Vojni krivični zakon iz 1855. godine, koji bi bio modificiran i prilagođen prilikama u okupiranoj zemlji (Eichler, str. 151–152). Na ovom principu je, u proljeće 1879. godine, izrađen tekst zakonskog nacrtu, koji je 26. juna 1879. godine ozakonjen carevom *previšnjom odlukom*.²⁰ Zakon je zatim konačno i objavljen Naredbom Zemaljske vlade od 17. jula 1879. pod nazivom *Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen* (u službenom prijevodu: *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu*),²¹ te stupio na snagu 45 dana nakon objavljivanja.²²

¹⁹ Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 10. Mai 1879, Nr. 664 Praes., betreffend die Anwendung der Militärstrafgesetzes, Sammlung Band II, 74–75.

²⁰ Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 17. Juli 1879, Nr. 1342, Praes., betreffend die Einführung des Strafgesetzes für Bosnien und die Hercegovina, Sammlung II, 77.

²¹ Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen, Sammlung Band II, 79–162. Bosanska verzija Zakona objavljena je pod naslovom *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu* (Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1897). Također vidi: *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu* sa objema novelama kaznenom zakonu i sa zakonom o lihvi, Priredio Franjo pl. Kruselnicki (Knjižara Leon Finzi, Sarajevo, 1914).

²² Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 17. Juli 1879, Nr. 1342, Praes., betreffend die Einführung des Strafgesetzes für Bosnien und die Hercegovina, Sammlung Band II, 77–78.

4.1. Izvornici Krivičnog zakona

Nekoliko službenih izvora potvrđuje da su odredbe Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu preuzete iz dva austrijska zakona, i to: Vojnog krivičnog zakona od 15. januara 1855. godine (*Militär-Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen*)²³ i Krivičnog zakona od 25. maja 1852. godine (*Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen*).²⁴ Eichler prenosi da je bosanskohercegovački Krivični zakon predstavljao "prilagođenu obradu Vojnog krivičnog zakona i njegovih novela, od kojih su uglavnom preuzete posebne odredbe ranije proglašene za Vojnu krajinu" (1889, str. 153). On dodaje da su "norme o zločinima i prijestupima Vojnog krivičnog zakona potpuno recipirane", te da su "u suštini istovjetne sa odredbama austrijskog općeg Krivičnog zakona od 27. maja 1852." (Eichler, 1889, str. 154). Zvanični izvještaj Zajedničkog ministarstva finansija o upravi Bosne i Hercegovine iz 1906. godine također navodi da je Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu izrađen na osnovu Krivičnog zakona iz 1852. i Vojnog krivičnog zakona iz 1855. godine.²⁵ Uporedna analiza zakonskih tekstova Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu i njegovih austrijskih izvornika potvrdila je ove navode.

Vojni krivični zakon iz 1852. godine inače je primjenjivan na vojna lica i vojne krivične procese, dok je na području Vojne krajine važio i za civilno stanovništvo (Olechowski, 2010, str. 336). S obzirom na to da je Vojni krivični zakon izrađen na podlozi austrijskog Krivičnog zakona iz 1852. godine (Ogris, 2003, str. 569), jasno je zašto se oba zakona mogu smatrati izvornicima Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu.

Međutim, i sam Krivični zakon iz 1852. godine nije predstavljao novo krivično pravo, već novelirano, odnosno izmijenjeno i dopunjeno izdanje pre-revolucionarnog austrijskog Krivičnog zakona od 3. septembra 1803. godine (*Gesetz über Verbrechen und schwere Polizeiübertretung*), koji se smatra "glavnim izvorom austrijskog krivičnog prava sve do raspada Monarhije" (Ogris, 2003, str. 562–563). Ovo krivično zakonodavstvo izričito je zabranjivalo kažnjavanje po analogiji (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) i usvojilo je takozvanu teoriju generalne prevencije, odnosno psihološke prisile, koja svrhu kazne vidi u općem sprječavanju činjenja krivičnih djela (Ogris, 2003, str. 563). Zakon je doživio niz izmjena i dopuna. One su jednim dije-

²³ Tekst navedenog zakona (bez novela), vidi: *Militär-Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich*, Amtliche Handausgabe, Wien, 1855. (U daljem tekstu se navodi kao "Militär-Strafgesetz 1855").

²⁴ Sadržaj navedenog zakona (bez novela), vidi: *Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich.*, Jahrgang 1852, Wien, 1852, 497. (U daljem tekstu se navodi kao "Strafgesetz 1852"). Vidi i carev patent o proglašenju Krivičnog zakona: *Kaiserliches Patent vom 27. Mai 1852, Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich.*, Jahrgang 1852, Wien, 1852, 493–496.

²⁵ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 38.

lom bile izraz političkog razvitka i ideja predrevolucionarnog i postrevolucionarnog vremena, te su, zajedno s određenim novim odredbama, integrirane u "novi stari" Krivični zakon od 1852. godine (Ogris, 2003. str. 565–566). I ovaj zakon je vrlo brzo noveliran, a posebno su važne izmjene iz 1862. i 1867. godine, od kojih su posljednje ukinule tjelesne kazne i kazne teške tamnice pod okovima (Ogris, 2003, str. 566).

Krivični zakon iz 1852. godine nije predstavljao modernu kodifikaciju, ali je dugo ostao na snazi u najvećem dijelu Monarhije. U Ugarskoj je ukinut još 1861. godine (Olechowski, 2010, str. 339–340). Novi krivični kodeks Ugarska je dobila tek 1878. godine, koji je odgovarao u to vrijeme savremenim zahtjevima zakonodavstva i nauke (Sarlós, 2003, str. 531). Njega je, između ostalog, odlikovao liberalni karakter uređenja političkih delikta, dok je istovremeno radničkoj klasi omogućio prava na štrajk i političko organiziranje (Sarlós, 2003, str. 531).

4.2. Struktura i sadržaj Krivičnog zakona u odnosu na izvornike

Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu sadržavao je ukupno 466 članova i bio je podijeljen na tri dijela. Prvi dio Zakona (čl. 1–108) sadržavao je opće odredbe o zločinima i prijestupima (*Allgemeine Bestimmungen über Verbrechen und Vergehen*), drugi dio (čl. 109–302) sadržavao je odredbe o zločinima i kaznama za zločine (*Von den Verbrechen und deren Bestrafung*), dok je treći dio Zakona (čl. 303–466) regulirao prijestupe i propisivao kazne za iste (*Von den Vergehen und deren Bestrafung*).²⁶

Dakle, Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu usvojio je podjelu krivičnih djela na zločine i prijestupe, kako su klasificirana i u Vojnom krivičnom zakonu iz 1855. godine (Eichler, 1889, str. 153; Schmid, 1914, str. 125), dok je Krivični zakon iz 1852. godine usvojio tripartitnu podjelu na zločine, prijestupe i prekršaje.²⁷ U odnosu na Vojni krivični zakon potpuno su izostavljene sve odredbe koje se odnose na zločine i prijestupe vezane za vojne činoe i djela vojnog karaktera (Schmid, str. 125). Vodeći računa o posebnim političkim i državnopravnim prilikama u zemlji, u Zakon su doslovno preuzete odredbe Vojnog krivičnog zakona o djelima protiv vojne sile, pri čemu je procesuiranje ovih djela bilo prepušteno redovnoj jurisdikciji vojnih, a ne redovnih (civilnih) sudova, kako je to ranije bilo i u Vojnoj krajini (Eichler, str. 154). Ostale odredbe o krivičnim djelima uglavnom se poklapaju s odredbama Vojnog krivičnog zakona i Krivičnog zakona iz 1852. godine, uz prihvatanje strožijih sankcija iz Vojnog zakona za teže zločine (pljačka, podmetanje požara, krađa), što je pravdano potrebom za većom zaštitom ljudi i

²⁶ Vidi: *Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen*, Sammlung II, 79–162.

²⁷ Vidi: *Strafgesetz 1852*.

imovine od opasnih i čestih djela (Eichler, str. 154). Od prijestupa su normirani samo oni značajniji i teži oblici, dok ostale blaže vrste prijestupa, zbog minornog društvenog značaja ili zato što su spadali u nadležnost upravnih organa, iz izvornika nisu preuzete (Eichler, str. 156; Schmid, str. 125).

Za zločine su propisane dvije vrste kazni: smrtna kazna, koja se izvršavala vješanjem i tamnica (čl. 18 i čl. 20). Kazna tamnice se mogla izreći doživotno ili na određeno vrijeme (od šest mjeseci do dvadeset godina), a razlikovala se obična i stroga tamnica, u kojoj je osuđenik držan u okovima (čl. 21–24). Uz kaznu tamnice obično se izricala sankcija prisilnog rada (čl. 27) i mogla je biti pooštrena dodatnim mjerama, kao što su okovi, post, tvrdi ležaj, samotni zatvor i drugo (čl. 28–34). Navedene vrste kazni za zločine potpuno se podudaraju s kaznama za zločine propisane Krivičnim zakonom iz 1852. godine,²⁸ s tim da je novelom iz 1867. godine u austrijskom krivičnom pravu ukinuta kazna tamnice pod okovima.²⁹

Za počinioce prijestupa Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu propisao je sljedeće vrste sankcija: zatvor, novčanu kaznu, gubitak robe, stvari za prodaju ili sprava, gubitak prava i ovlaštenja, progon iz mjesta ili kotara, te progon s područja u kojem zakon važi (čl. 19). I ove su vrste sankcija preuzete iz austrijskog krivičnog zakonodavstva, s tim da je izostavljena sankcija tjelesnog kažnjavanja,³⁰ koja je i u Austriji ukinuta novelom od 15. novembra 1867. godine.³¹

4.3. Posebne odredbe Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu

Pored odredbi koje su recipirane iz austrijskog krivičnog zakonodavstva, Krivični zakon za Bosnu i Hercegovinu sadržavao je i norme koje nisu postojale u austrijskim izvornicima. Ove norme inkorporirane su u Krivičnom zakonu kako bi se krivično pravo prilagodilo određenim pravnim i kulturnim specifičnostima okupirane zemlje. Tako su, naprimjer, preformulirane odredbe o zločinu *dvobračja* i *preljube*, u smislu da je muslimanima bilo

²⁸ Vidi: član 12–19 Strafgesetz 1852.

²⁹ Vidi: član 10 stav b) Zakona od 15. novembra 1867. (Gesetz vom 15. November 1867, wodurch mehrere Bestimmungen des allgemeinen Strafgesetzes und anderer damit im Zusammenhange stehenden Anordnungen abgeändert werden, Reichs-Gesetzes-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1867, Wien, 1867, 371–374).

³⁰ Uporedi: odredbe članova 18 i 19 Krivičnog zakona za BiH (Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen, Sammlung II, 82–83) s odredbama članova 20 i 21 Vojnog krivičnog zakona (Militar-Strafgesetz 1855, 12.), te 12 i 240 austrijskog Krivičnog zakona (Strafgesetz 1852, 499. i 539).

³¹ Vidi: član 10 stav a) Zakona od 15. novembra 1867. (Gesetz vom 15. November 1867, wodurch mehrere Bestimmungen des allgemeinen Strafgesetzes und anderer damit im Zusammenhange stehenden Anordnungen abgeändert werden, Reichs-Gesetzes-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1867, Wien, 1867, 371–374).

dozvoljeno sklapanje istovremeno više brakova, što je inače za nemuslimane i žene predstavljalo krivično djelo:

§ 289. Dvobračje. Zločinstvo dvobračja čini oženjena ili udata osoba nemuhamedanskog vjerozakona, koja s drugom kojom osobom stupi u brak; isto tako osoba nemuhamedanskog vjerozakona, koja, ako i nije oženjena ili udata, znajući stupi u brak s oženjenom ili udatom osobom.

§ 290. Isto zločinstvo čini muhamedanac, koji se znajući oženi s udatom ženom, dalje udata žena muhamedanskog vjerozakona, koja se uda za drugog čovjeka, isto tako neoženjena ili neudata osoba muhamedanskog vjerozakona, koja znajući stupi u brak s oženjenom ili udatom osobom nemuhamedanskog vjerozakona.³²

§ 456. *Preljub.* Udatu žensku osobu, koja učini preljub, kao i onog, ko s njom preljub učini, valja kazniti zatvorom od jednog do šest mjeseci, koji se prema okolnostima pooštriti može. Isto se tako kazni muž nemuhamedanskog vjerozakona, koji žensku osobu, s kojom on u preljubni odnošaj stupi, primi u isto kućanstvo, u kojem se sa svojom ženom zajedno živi, a kazni se tako i ženska osoba, s kojom se u takvim okolnostima preljub učini.³³

Također, kao posebna vrsta prijestupa, sankcioniran je i neovlašteni pristup prostorijama predviđenim isključivo za žene, koji je kažnjavan kaznom zatvora od jednog do šest mjeseci zatvora:

§ 464. Nedozvoljeno ulaženje u prostorije, koje su opredjeljene samo za ženskinje. Muškarac, koji bez dozvole uđe u prostoriju, koja je samo za ženskinje opredjeljena, ili koji u takvu prostoriju bez ovlaštenja silom podre ili se kradom uvuče, kazni se zatvorom od jednog do šest mjeseci.³⁴

Od posebnih normi Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu može se navesti i blaže kažnjavanje muškarca koji počini ubistvo zbog bračnog nevjerstva *in flagranti*.³⁵ Eichler ističe da su ove modifikacije i intervencije u Krivičnom zakonu bile odraz određenih "ukorijenjenih narodnih pogleda" (1889, str. 155). Pri tome je krivično pravo Bosne i Hercegovine trebalo posebno da bude usklađeno sa šerijatskim pravom, koje je na polju porodičnog, bračnog i nasljednog prava za muslimane i dalje ostalo na snazi.

³² Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu sa objema novelama kaznenom zakonu i sa zakonom o lihvi, Uredio Franjo pl. Kruszelnicki, Knjižara Leon Finzi, Sarajevo, 1914, str. 157-158.

³³ Isto, str. 239-240.

³⁴ Isto, str. 243.

³⁵ Vidi član 218 Krivičnog zakona za BiH 1879 (Sammlung II, 118).

4.4. Osvrt na primjenu Krivičnog zakona

Podaci Statističkog odjela Zemaljske vlade pružaju nam uvid u broj i vrstu procesuiranih krivičnih djela u Bosni i Hercegovini. Tako su, naprimjer, od zločina, u periodu između 1900. i 1904. godine, najbrojniji bili zločini krađe, teške tjelesne ozljede, ubistva, prevare i javnog nasilja. Od ostalih, manje zastupljenih, zločina navode se zloupotreba položaja, silovanja, podmetanje požara, pronevjere i drugi. Neznatan broj zločina otpadao je na krivična djela krivotvorenja javnih isprava i novca, bigamiju, pomoć zločincu i druge. Slučajevi veleizdaje protiv vojne sile, buna i ustanka u navedenom periodu nisu uopće zabilježeni, dok je smetanje vjerozakona zabilježeno samo jednom. Od prijestupa najčešći su bili prijestupi protiv tjelesne sigurnosti i sigurnosti zdravlja.³⁶

Smrtna kazna izricana je veoma rijetko. U periodu između 1900. i 1904. izricana je, uglavnom, za ubistva iz predumišljaja (*umorstva*), a najčešće je bila preobražavana u kaznu teške tamnice.³⁷

Krivični zakon o zločinima i prijestupima za Bosnu i Hercegovinu može se smatrati uspjelim zakonodavnim projektom, koji je do kraja austrougarske uprave ostao na snazi. Izmijenjen i dopunjen je tek u postaneksionom periodu, s tim da je nešto ranije materijalno krivično pravo dopunjeno i posebnim zakonima.³⁸

5. Krivični postupak od 31. augusta 1880. godine: recepcija austrijskog krivičnog procesnog prava

Za razliku od materijalnog krivičnog prava, izrada nacrtu procesnog dijela krivičnog zakonodavstva predstavljala je zahtjevniji posao i trajala je nešto duže. Sporno je bilo da li će krivični postupak biti uređen prema načelu optužbe (akuzatornosti) ili na osnovu inkvizitorskog načela, te koju će ulogu imati laici (prisjednici iz naroda) u postupku (Schmid, 1914, str. 125). U Zajedničkom ministarstvu oformljen je poseban komitet, sastavljen od predstavnika austrijske i ugarske vlade, koji se bavio ovim pitanjem. Zemaljska vlada je predložila da se procesno pravo regulira prema inkvizitorskom principu, kako bi se izbjegla uspostava tužilaštva i s tim povezani dodatni finansijski izdaci, te da se narodni prisjednici uključe u sudska vijeća (Eichler, 1889, str. 157–158). Komitet je, međutim, smatrao da proces treba da bude zasnovan na modernim principima krivičnog procesnog prava i načelu op-

³⁶ Izvještaj o upravi BiH 1906, 475. (Tablica 2).

³⁷ Izvještaj o upravi BiH 1906, 475. (Tablica 3).

³⁸ Vidi: Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu sa objema novelama kaznenom zakonu i sa zakonom o lihvi (1914), Priredio Franjo pl. Kruszelnicki, Sarajevo: Knjižara Leon Finzi.

tužbe (akuzatornosti). Dodatni finansijski tereti izbjegli bi se tako što bi optužba bila povjerena istražnom sudiji u toku glavnog pretresa. Komitet je smatrao da bi laici definitivno trebali biti isključeni iz procesa, s obzirom na to da je, iz političkih razloga, još ranije usvojeno načelo ukidanja medžlisa iz pravosuđa (Eichler, 1889, str. 158–159).

Zajedničko ministarstvo je prihvatilo prijedloge komiteta. Nakon toga je izrađen nacrt zakona, koji je sankcioniran 31. augusta 1880. godine pod naslovom *Strafprocessordnung*, odnosno Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu.³⁹ Zakon je stupio na snagu 1. januara 1881. godine i postao obavezni izvor za procesuiranje svih zločina i prijestupa pred redovnim sudovima u Bosni i Hercegovini.⁴⁰

4.1. Izvornik Krivičnog postupka

Službeni izvori prenose da su odredbe Krivičnog postupka za Bosnu i Hercegovinu predstavljale recepciju u to vrijeme aktuelnog austrijskog krivičnog procesnog prava. U izvještaju o upravi Bosne i Hercegovine navodi se da je Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu “sastavljen po austrijskom kaznenom parničnom postupniku od godine 1873.”, zbog čega je “položio glavnu važnost na neposrednu javnu glavnu raspravu”.⁴¹ Schmid i Eichler također navode da je novi krivični postupak predstavljao recepciju austrijskog Krivičnog postupka od 23. maja 1873. godine (Eichler, 1889, str. 159; Schmid, 1914, 125).

Austrijski Krivični postupak iz 1873. godine predstavljao je u to vrijeme najnovije procesno pravo u Monarhiji.⁴² Ogris ističe da krivično procesno pravo Austrije, kao ni jedna druga materija, zapravo, odslikava njen politički i ustavnopravni razvitak (2003, str. 555). U tom smislu je Krivični postupak od 23. maja 1873. godine predstavljao trijumf konstitucionalne Austrije nad snagama predrevolucionarnog doba (Ogris, 2003, str. 559). On je definitivno odbacio inkvizitorski princip, koji je zadržan u ranijem zakonskom rješenju iz 1853. godine. Postupak iz 1873. godine usvojio je načelo optužbe (akuzatornosti), kao i moderna načela javnosti, usmenosti i slobodne ocjene dokaza (Ogris, 2003, str. 559). Optuženi više nije bio predmet postupka, nego je

³⁹ *Strafprocessordnung*, Genehmigt mit Allerhöchster Entschliessung vom 31. August 1880., Sammlung II, 191.

⁴⁰ Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 12. October 1880, Nr. 4914 Just., betreffend die Durchführung der *Strafprocessordnung*., Sammlung II, 190.

⁴¹ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 39.

⁴² Vidi: *Gestz vom 23. Mai 1873, betreffend die Einführung einer Strafproceß-Ordnung*., *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder*., Jahrgang 1873, Wien, 1873, 397. i dalje. (U daljem tekstu ovaj se zakon navodi kao “*Strafproceß-Ordnung 1873*”).

postao strana u postupku, sa znatno povoljnijim položajem u odnosu na raniji inkvizitorski postupak. U krivičnom postupku je, pored toga, definitivno institucionalizirano i učešće laika u obliku porotnih sudova, koji su postali miljenici liberalnih struja u Monarhiji (Ogris, 2003, str. 560–561).

4.2. Odstupanja od austrijskog krivičnog procesa

Iako je Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu rađen na osnovu zakonskog teksta austrijskog izvornika, krivični procesi, kako ih je normirao bosanskohercegovački zakon, mnogo su se razlikovali od procesa u Austriji. Značajnu razliku predstavljalo je modificirano i ograničeno načelo optužbe (akuzatornosti). Umjesto ustanove tužilaštva, krivično gonjenje povjereno je službenoj dužnosti sudova.⁴³ U tom smislu je istražni postupak bio uređen na inkvizitorskom načelu, s obzirom na to da ga je vodio istražni sudija, bez učešća javnog tužioca.⁴⁴ Tek nakon što se završi istražni postupak, predsjednik suda određuje jednog sudiju (u pravilu je to istražni sudija), koji će vršiti funkciju javnog tužioca u daljem toku procesa (Eichler, 1889, str. 161).⁴⁵

Kao drugu bitnu razliku u odnosu na austrijsko procesno pravo, treba spomenuti i to da je Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu procese i donošenje odluka prepustio isključivo profesionalnim sudijama, to jest sudskim činovnicima okupacione uprave. Kod kotarskih sudova, koji su donosili odluke o lakšim prijestupima, to su bili sudije pojedinci, dok su zločine i taksativno određene teže prijestupe rješavala sudska vijeća (okružnih sudova i Vrhovnog suda).⁴⁶ Austrijski zakon, naprotiv, predviđao je važnu ulogu porote u krivičnom procesu i odlučivanju.⁴⁷ Pored toga, na snazi je ostala i jurisdikcija vojnih sudova za određena krivična djela.

Glavni razlog za odstupanje od načela optužbe bio je finansijske i personalne prirode, s obzirom na to da bi ustanova tužiteljstva zahtijevala dodatne finansijske i personalne kapacitete, o čemu su se ranije vodile rasprave u organima uprave. S druge strane, okupaciona uprava se, u datim društveno-političkim okolnostima nije mogla upustiti u eksperiment učešća laičkog elementa i porote u donošenju odluka u krivičnim stvarima, kao što je to bilo u austrijskom procesnom pravu. Naprotiv, ovim rješenjem je okupaciona uprava osigurala za sebe potpunu kontrolu krivičnog pravosuđa u zemlji.

⁴³ Uporedi član 2 Krivičnog postupka za BiH 1880. (Strafprozessordnung 1880, 191.) i član 2 austrijskog Krivičnog postupka iz 1873. (Strafproceß-Ordnung 1873, 400).

⁴⁴ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 39.

⁴⁵ Vidi član 26. Krivičnog postupka za BiH 1880. (Strafprozessordnung 1880, 195).

⁴⁶ Vidi članove 10–14 Krivičnog postupka za BiH 1880. (Strafprozessordnung 1880, 192–193); Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina, Wien, 1889, 160.

⁴⁷ Član 14 austrijskog Krivičnog postupka 1873. (Strafproceß-Ordnung 1873, 402).

Slično Krivičnom zakonu iz 1879. godine, Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu također je sadržavao posebna pravila usklađena određenim društvenim, vjerskim i kulturnim specifičnostima Bosne i Hercegovine. Određeno je, naprimjer, da se kod vještačenja leševa muslimanske populacije “vodi računa o vjerskim propisima” (čl. 108).⁴⁸ Isto tako postojale su posebne procedure i pravila vezana za učešće muslimanki u procesu, kao što je odredba člana 143 Krivičnog postupka za BiH, kojom se dozvoljava muslimankama da tokom saslušanja mogu nositi veo preko lica, odnosno feredžu (*Frauenpersonen mohamedanischer Religion sind nicht zu verhalten, bei ihrer Vernehmung den Gesichtsschleier abzunehmen*). Ukoliko bi postojale sumnje u pogledu identiteta takve osobe, istražni sudija je mogao da ga utvrdi “saslušanjem povjerljivih osoba”, a tek u krajnjoj nuždi i iz važnih razloga mogao je da naredi da takva osoba skine feredžu.⁴⁹ Pored navedenih, postojale su i druge norme kojima su na sličan način odredbe krivičnog postupka bile prilagođene vjerskim propisima i običajima muslimana.⁵⁰

Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu nije ostao dugo na snazi. Vrlo rano su uočeni nedostaci njegovih rješenja. Najveći problem su predstavljale nejasnoće u vezi s apelacionim postupkom, zatim isključenje prisjednika (laika) iz procesa, te nepostojanje ustanove javnog tužilaštva i nedosljednost u primjeni načela akuzatornosti.⁵¹

Uklanjanju ovih nedostataka pristupilo se tek s reformom krivičnog procesa početkom devedesetih godina XIX stoljeća. Ova reforma značila je donošenje novog Krivičnog postupka za Bosnu i Hercegovinu, koji je stupio na snagu 1. januara 1892. godine. Novo procesno pravo osiguralo je dosljednu primjenu načela optužbe, praćenu uspostavom tužilaštva i učešćem laika (narodnih prisjednika) u procesima. S obzirom na to da novo procesno pravo nije predmet ovog rada, ono neće biti dalje elaborirano.

Zaključak

U drugoj polovini XIX stoljeća u Bosni i Hercegovini je izvršena temeljna reforma krivičnog prava, koja se bazirala na recepciji stranih kodifikacija. Prvi takav poduhvat poduzela je još osmanska vlast, koja je 1858. godine u novom krivičnom zakoniku recipirala francusko krivično pravo iz 1810. godine. Ovom reformom, međutim, nije potpuno odbačeno šerijatsko krivično pravo. Tako da je krivično pravo u posljednjoj fazi osmanske uprave u Bosni predstavljalo spoj islamskog pravnog naslijeđa i usvojenih elemenata francuskog krivičnog prava.

⁴⁸ Strafprozessordnung 1880, 210.

⁴⁹ Strafprozessordnung 1880, 217.

⁵⁰ Vidi: Eduard Eichler, *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*, Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina, Wien, 1889, 162–163.

⁵¹ Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, 39–40.

Okupacijom Bosne i Hercegovine od austrougarskih trupa u ljeto 1878. godine nastao je prekid u funkcioniranju državnog i pravosudnog aparata u zemlji. Ponovna uspostava civilnih organa i funkcionalnog pravosuđa potrajala je nekoliko mjeseci, a procesuiranje krivičnih djela bilo je prepušteno vojnom prijekom sudu i provizorno uspostavljenim redovnim sudovima, koji su postupali prema austrijskom vojnom krivičnom pravu. U proljeće 1879. godine inicirana je izrada novih krivičnih zakona za Bosnu i Hercegovinu, što je rezultiralo izradom i proglašenjem Krivičnog zakona 1879. i Krivičnog postupka 1880. godine.

Odredbe Krivičnog zakona za Bosnu i Hercegovinu preuzete su iz dva austrijska zakona, i to: Vojnog krivičnog zakona od 15. januara 1855. godine i Krivičnog zakona od 25. maja 1852. godine. U radu je ukazano na to da su pored recipiranih odredbi iz austrijskog krivičnog zakonodavstva, u Krivičnom zakonu za Bosnu i Hercegovinu inkorporirane i norme koje nisu postojale u izvornicima, a kojima se nastojalo krivično pravo prilagoditi određenim pravnim i kulturnim specifičnostima okupirane zemlje. U svakom slučaju se Krivični zakon o zločinima i prijestupima za Bosnu i Hercegovinu može smatrati uspješnim zakonodavnim projektom, koji potvrđuje tezu o većoj sklonosti pravila krivičnog prava za transplantacijom.

Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu predstavljao je recepciju austrijskog Krivičnog postupka od 1873. godine. Međutim, značajnu razliku u odnosu na austrijski proces predstavljalo je modificirano i ograničeno načelo optužbe (akuzatornosti). Umjesto ustanove tužilaštva, krivično gonjenje povjereno je službenoj dužnosti sudova. Druga bitna razlika je isključenost narodnih prisjednika iz procesa. Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu donošenje odluka prepustio je isključivo profesionalnim sudijama, to jest sudskim činovnicima okupacione uprave. Austrijski zakon, naprotiv, predviđao je važnu ulogu porote u krivičnom procesu i odlučivanju. Glavni razlog za odstupanje od načela optužbe bio je finansijske i personalne prirode. S druge strane, okupaciona uprava se, u datim društveno-političkim okolnostima nije mogla upustiti u eksperiment učešća laičkog elementa i porote u donošenje odluka u krivičnim stvarima, kao što je to bilo u austrijskom procesnom pravu. Naprotiv, ovim rješenjem ona je za sebe osigurala potpunu kontrolu krivičnog pravosuđa u zemlji. Slično Krivičnom zakonu iz 1879. godine, Krivični postupak za Bosnu i Hercegovinu također je sadržavao posebna pravila usklađena određenim društvenim, vjerskim i kulturnim specifičnostima Bosne i Hercegovine. Početkom devedesetih godina XIX stoljeća pristupljeno je reformi Krivičnog postupka, koja je rezultirala usvajanjem novog zakona. U tom smislu se Krivični postupak ne može smatrati uspješnim zakonodavnim projektom.

Bibliografija

Članci

1. Chambers, R. (1973). The Education of a Nineteenth-Century Ottoman Alim, Ahmet Cevdet Pasa. *International Journal of Middle East Studies*, 4 (4), str. 440–464.
2. Graziadei, M. (2006). Comparative Law as the Study of Transplants and Receptions. U: M. Reimann & R. Zimmermann, *The Oxford Handbook of Comparative Law* (str. 442–477), Oxford University Press.
3. Kahn-Freund, O. (1974). On Uses and Misuses of Comparative Law. *The Modern Law Review*, 37 (1), 1–27.
4. Karčić, F. (2015). Osmanski krivični zakonik iz 1858. i njegova primjena u BiH. *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, LVIII, 295–304.
5. Karpas, K. (1972). The Transformation of the Ottoman state 1789–1908. *International Journal of Middle East Studies*, (3), 243–281.
6. Kreševljaković, H. (1991). Dževdet-pašina pisma o Bosni iz 1864. godine, u: Kreševljaković H. *Izabrana djela*, Knjiga IV, Sarajevo: Veselin Masleša.
7. Legrand, P. (2001). What Legal Transplants. U: D. Niesen & J. Feest, *Adapting Legal Cultures* (str. 55–70), Oxford-Portland Oregon: Hart Publishing.
8. Lipstein, K. (1956). The Reception of Western Law in Turkey: The purpose and the results of the meeting of the International Association of Legal Science held in Istanbul in September 1955. U: *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 5 (6), 225–238.
9. Miller, R. (2003). Apostates and Bandits: Religious and Secular Interaction in the Administration of Late Ottoman Criminal Law. *Studia Islamica*, 97, 155–178.
10. Olechowski, T. (2010). Zur Entstehung des österreichischen Strafgesetzes 1852, U: T. Olechowski, Ch. Neschwara & A. Lengauer, *Grundlagen der österreichischen Rechtskultur: Festschrift für Werner Ogris zum 75. Geburtstag* (str. 319–341), Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag.
11. Ogris, W. (2003). Die Rechtsentwicklung in Cisleithanien, U: A. Wandruszka & P. Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Band II: Verwaltung und Rechtswesen* (str. 538–662), (2. neizmijenjeno izdanje), Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften: Wien.

12. Öner S., & Karadağ A. (2016). Lawmaking through translation: 'translating' crimes and punishments. *Perspectives: Studies in Translatology*, 24 (2), 319–338.
13. Rheinstein, M. (1956). Types of Reception. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 5 (6), 31–40.
14. Rubin, A. (2007). Legal borrowing and its impact on Ottoman legal culture in the late nineteenth century. *Continuity and Change*, (22), 279–303.
15. Sarlós, B. (2003). Das Rechtswesen in Ungarn, U: A. Wandruszka & P. Urbanitsch, *Die Habsburgermonarchie 1848-1918, Band II: Verwaltung und Rechtswesen* (499–537), (2. neimijenjeno izdanje), Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften: Wien.

Knjige

1. Aličić, A. (1983). *Uređenje Bosanskog ejaleta od 1789. do 1878. godine*. Sarajevo: Orijentalni institut.
2. Eichler, E. (1889). *Das Justizwesen Bosniens und der Hercegovina*. Wien: Landesregierung für Bosnien und die Hercegovina.
3. Imamović, M. (2003). *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Magistrat.
4. Miller, R. (2005). *Legislating authority, sin and crime in the Ottoman Empire and Turkey*. New York: Routledge.
5. Örücü, E. (2004). *The Enigma of Comparative Law: Variations on a Theme for the Twenty-First Century*. Leiden: Springer.
6. Rubin, A. (2011). *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity*. New York: Palgrave Macmillan.
7. Kapidžić, H. (1958). *Hercegovački ustanak 1882. godine*. Sarajevo: Veselin Masleša.
8. Kreševljaković, H. (1937). *Sarajevo u doba okupacije Bosne 1878*. Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
9. Shaw S., & Shaw E. (1977). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, Volume II, Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*, (Digital Print 2005). New York: Cambridge University Press.
10. Sikirić, Š. (1937). *Naši šerijatski sudovi, Spomenica Šerijatske sudačke škole u Sarajevu*. Sarajevo: Islamska dionička štamparija.
11. Schmid, F. (1914). *Bosnien und die Herzegovina unter der Verwaltung Österreich-Ungarns*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp.

12. Votson, A. (2010). *Pravni transplanti: pristup uporednom pravu* (Drugo izdanje). Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.

Posebne publikacije

1. Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1906, Zagreb: C. i Kr. Zajedničko ministarstvo financija.
2. Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu (1897), Sarajevo: Zemaljska štamparija.
3. Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu sa objema novelama kaznenom zakonu i sa zakonom o lihvi (1914), Priredio Franjo pl. Kruszelnicki, Sarajevo: Knjižara Leon Finzi.

Leksikoni i rječnici

1. Anić, Š., Klaić, N. & Domović, Ž. (2002). *Rječnik stranih riječi: Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Zagreb: Sani-Plus.
2. Klaić B. (2004). *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*, priredio Željko Klaić, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
3. Leksikon islama (1990). priredio Nerkez Smailagić, Sarajevo: Svjetlost.

Normativni izvori

1. Auszug aus einem Erlasse des gemeinsamen Ministeriums vom 29. December 1878, Nr. 645 B. H., betreffend die Organisation der Justizverwaltung, u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 3-4.
2. Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 10. Mai 1879, Nr. 664 Praes., betreffend die Anwendung der Militärstrafgesetzes, u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, str. 74-75.
3. Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 12. October 1880, Nr. 4914 Just., betreffend die Durchführung der Strafprocessordnung., u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 190.
4. Circularerlass der Landesregierung in Sarajevo vom 30. December 1878, Nr. 436 Just, betreffend die Organisation der Gerichte, u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 4-5.

5. Circularerlass des II. Armeecommandos vom 12. October 1878, Nr. 227, betreffend die Behandlung Verhafteter, u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 71.
6. Erlass des gemeinsamen Ministeriums vom 1. Jänner 1879, Nr. 693 B. H., betreffend die Organisation der Justizverwaltung., u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 5-15.
7. Gesetz vom 15. November 1867, wodurch mehrere Bestimmungen des allgemeinen Strafgesetzes und anderer damit im Zusammenhange stehenden Anordnungen abgeändert werden, u: *Reichs-Gesetzes-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrgang 1867, Wien, 1867, str. 371-374.
8. Gesetz vom 23. Mai 1873, betreffend die Einführung einer Strafproceß-Ordnung., u: *Reichsgesetzblatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder.*, Jahrgang 1873, Wien, 1873., str. 397-498.
9. Kaiserliches Patent vom 27. Mai 1852, u: *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich.*, Jahrgang 1852, Wien, 1852, str. 493-496.
10. *Militär-Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen vom 15. Jänner 1855 für das Kaiserthum Oesterreich*, Amtliche Handausgabe, Wien, 1855.
11. Proclamation des Occupationscorpscommandos vom 4. August 1878, betreffend die Verhängung des Standrechtes auf die Verbrechen des Mordes, des Raubes, der Brandlegung, des Aufstandes und Aufruhrs und wider die Kriegsmacht des Staates, u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 70.
12. Strafgesetz über Verbrechen und Vergehen, u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 79-162.
13. Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen, u: *Allgemeines Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich.*, Jahrgang 1852, Wien, 1852, str. 497-589.
14. Strafprocessordnung, Genehmigt mit Allerhöchster Entschliessung vom 31. August 1880., u: *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 191-265.

15. *Bosanski vjestnik*, br. 4 od 28. aprila 1866.; br. 5 od 7. maja 1866; br. 6 od 14. maja 1866; br. 7 od 21. maja 1866; br. 8 od 28. maja 1866; br. 9 od 4. juna 186.; br. 10 od 11. juna 1866.
16. Verordnung der Landesregierung in Sarajevo vom 17. Juli 1879, Nr. 1342, Praes., betreffend die Einführung des Strafgesetzes für Bosnien und die Hercegovina, u *Sammlung der für Bosnien und die Hercegovina erlassenen Gesetze, Verordnungen und Normalweisungen*, II Band, Justizverwaltung, Wien, 1881, str. 77–78.

Pregled razvoja krivičnog materijalnog i krivičnog procesnog prava u socijalističkoj Jugoslaviji (1945–1992), prema tekstovima:

- Milan Škulić, "Krivično materijalno pravo socijalističke Jugoslavije" u: Dejan Popović; Boris Begović, Zoran S. Mirković: Socijalističko pravo u Jugoslaviji 1945-1990, Beograd, 2024, 567-682.
- Vanja Bajović, Osnovne karakteristike krivičnog postupka socijalističke Jugoslavije u: Dejan Popović; Boris Begović, Zoran S. Mirković: Socijalističko pravo u Jugoslaviji 1945-1990, Beograd, 2024, str. 683-764.

1. UVOD

Krivično pravo socijalističke Jugoslavije, iako formalno ideološki obojeno, u svom zrelom periodu bilo je moderno pravo, znatno sličnije zapadnoevropskim krivičnim zakonodavstvima nego krivičnom pravu klasičnih realsocijalističkih država. Njegova osnovna funkcija, zaštitna, bila je ista kao i u svakom drugom krivičnom pravu - zaštita najvažnijih društvenih vrijednosti (života, tijela, imovine, polne slobode). Ipak, zadržalo je i ideološki utemeljene inkriminacije koje su omogućavale krivični progon političkih protivnika i represiju zbog verbalnih delikata i "delikata mišljenja".

Razvoj krivičnog materijalnog prava prošao je kroz tri osnovna stadijuma, dok je krivično procesno pravo imalo sličnu periodizaciju, s presudnom prekretnicom 1953. godine.

2. PRVI STADIJ: NEPOSREDNO POSTREVOLUCIONARNO KRIVIČNO PRAVO (1945–1951)

2.1. Opće karakteristike

Prvi stadijum odlikovao se izrazitom represivnošću, slabom pravnom tehnikom i svojevrsnom improvizacijom. Krivično pravo se oslanjalo na tri osnovna izvora:

- (1) posebne krivične zakone donesene neposredno poslije rata;
- (2) Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine (za "klasične" inkriminacije); i
- (3) Zakon o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. aprila 1941. godine (koji je omogućio primjenu starog zakonika).

2.2. Posebni krivični zakoni (1945–1947)

- Zakon o krivičnim djelima protiv naroda i države (1945): Izrazito represivan, ideološki definisan ("svaka radnja kojom se išlo za tim da se putem nasilja obori ili ugrozi postojeće državno uređenje"). Propisivao je smrtnu kaznu, lišenje slobode s prinudnim radom (najmanje tri godine), konfiskaciju imovine i gubitak političkih prava. Uvodio je i retroaktivnu odgovornost za određene kategorije funkcionera bivše Kraljevine Jugoslavije. Pokušaj se kažnjavao kao i izvršeno djelo. Krivična djela protiv naroda i države nisu zastarijevala.
- Zakon o vrstama kazni (1945): Uvodio je 12 vrsta kazni, uključujući smrtnu kaznu (strijeljanjem ili vješanjem), lišenje slobode s prinudnim radom (od 6 mjeseci do 20 godina), konfiskaciju imovine i gubitak državljanstva. Izbjegavan je termin "zatvor" i korišteni su eufemizmi "lišenje slobode" i "gubitak slobode".
- Zakon o suzbijanju nedopuštene trgovine, nedopuštene špekulacije i privredne sabotaže: Tipičan primjer "juvenilnog realsocijalističkog" krivičnog prava. Uvodio

je analogiju kao način kreiranja delikta ("slični slučajevi"). Za privrednu sabotažu u ratu bila je propisana smrtna kazna.

- Odluka o ustanku suda za suđenje zločina i prestupa protiv srpske nacionalne časti (1944): Sui generis izvor, direktno suprotan načelu zakonitosti. Propisivao je "gubitak nacionalne časti", prisilni rad i konfiskaciju imovine na osnovu veoma širokih formulacija (npr. "svaka saradnja s okupatorom").
- Zakon o vojnim krivičnim djelima (1948): Uvodio je poseban opšti dio za vojna lica, definisao vojno krivično djelo i predviđao oslobođenje od odgovornosti za postupanje po naređenju (osim za ratne zločine). Smrtna kazna se izvršavala isključivo streljanjem.

2.3. Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine

Primjenjivan je shodno u dijelu u kojem nije bio zamijenjen novim zakonima. Bio je to savremen izvor krivičnog prava, podijeljen na opšti i posebni dio, s tripartitnom podjelom delikata (zločini, prestupi, istupi). Nije sadržavao opšti pojam krivičnog djela, ali je teorija smatrala da promoviše formalni i objektivno-subjektivni pojam.

2.4. Krivični zakonik - opći dio iz 1947. godine

Prvi relativno cjelovit izvor poslijeratnog krivičnog prava, izrađen po uzoru na sovjetsko zakonodavstvo. Njegove glavne osobenosti bile su:

- Društvena opasnost kao obavezni materijalni element krivičnog djela.
- Kreativna analogija -dozvoljeno je kažnjavanje za djelo koje nije izričito određeno zakonom, ako po sličnosti odgovara nekom postojećem krivičnom djelu (član 5, stav 3). Ovo je bilo direktno negiranje načela lex stricta.
- Proširena krivična odgovornost -uvijek se odgovaralo za pripremanje teškog krivičnog djela, a pokušaj se kažnjavao kao izvršeno djelo.
- Organizovanje zločinačkog udruženja -poseban oblik saučesništva po kojem su inicijatori i organizatori odgovarali za sva djela proizašla iz zločinačkog plana, čak i ako nisu neposredno učestvovali u izvršenju.
- Mogućnost odgovornosti pravnih lica -propisana, ali nikada zaživjela u praksi.

3. KRIVIČNI POSTUPAK U PRVIM GODINAMA (1945–1948)

Prije donošenja prvog poslijeratnog Zakona o krivičnom postupku 1948. godine, formalno je bio na snazi Zakonik o krivičnom sudskom postupku Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine, ali je njegova primjena bila ograničena. Normativne praznine popunjavane su direktivama Javnog tužilaštva, osnovanog još u februaru 1945. godine.

Sudovi su imali izrazito političku i "vaspitnu" notu. Prema Zakonu o uređenju narodnih sudova, njihov osnovni zadatak bio je zaštita državnog i društvenog uređenja FNRJ, a tek na trećem mjestu zaštita ličnih i imovinskih prava građana.

Javno tužilaštvo bilo je organizovano po uzoru na sovjetsku prokuraturu -kao monokratski, centralistički i strogo hijerarhijski organ. Javni tužilac FNRJ postavljao je republičke i pokrajinske tužioce, koji su mu odgovarali za svoj rad. Tužilaštvo je imalo posebno odjeljenje za politički kriminal (Udba). U radnoj praksi su važila načela devolucije i supstitucije.

Godine 1946. donesena su Pripremna uputstva za isledničku službu, a 1947. i strogo povjerljiva Uputstva za rad islednih organa Uprave državne bezbednosti (Udbe). Tim uputstvima su organi Udbe bili nadležni za sva krivična djela kojima se ugrožavao interes države, dok su za djela opšteg kriminala bili nadležni islednici javnog tužilaštva i OUP-a.

4. ZAKON O KRIVIČNOM POSTUPKU IZ 1948. GODINE

Prvi "socijalistički" Zakon o krivičnom postupku (ZKP/48) bio je veoma represivan, zamišljen kao instrument borbe za likvidaciju ranijeg političkog i privrednog uređenja. Njegove glavne karakteristike bile su:

- Dominacija istražne faze (isledjenja) u odnosu na sudsku.
- Tužilačka istraga: javni tužilac je bio rukovodilac i kontrolor isledjenja.
- Isledni organi (islednici javnog tužilaštva, OUP-a i Udbe) imali su status procesnih subjekata, ravnopravnih sa sudovima i tužilaštvom. Sprovodili su izviđaj i istragu, određivali pritvor, pretresanje i druge mjere.
- Nepostojanje pretpostavke nevinosti i prava na branioca u istražnoj fazi. Okrivljeni je često označavan kao "objekt istrage".
- Pritvor i istražni zatvor nisu bili vremenski ograničeni (osim kratkog trodnevnog pritvora od strane islednih organa), a bili su obavezni za određena krivična djela.
- Nepostojanje supsidijarne tužbe - oštećeni nije mogao preuzeti krivično gonjenje ako javni tužilac odustane.
- Svjedoci su mogli biti lišeni slobode ("svjedočki zatvor") ako odbiju svjedočiti ili ako "očito iznose neistinu".
- Žalba je bila dozvoljena samo na procesne povrede učinjene na glavnom pretresu, ne i u istražnoj fazi.
- Ponavljanje postupka bilo je moguće i na štetu okrivljenog.

Primarni cilj krivičnog postupka bila je zaštita novog društvenog poretka, a ne "kažnjavanje krivaca i zaštita nevinih".

5. DRUGI STADIJ: KRIVIČNI ZAKONIK FNRJ IZ 1951. GODINE I NOVELE

5.1. Krivični zakonik FNRJ iz 1951. godine

Usvajanjem Krivičnog zakonika FNRJ 1951. godine završen je prvi poslijeratni i postrevolucionarni period. Ovaj zakonik bio je prvi i jedini cjelovit izvor krivičnog prava socijalističke Jugoslavije (regulisao je i opšti i posebni dio). Izrađen je primarno po uzoru na švajcarsko krivično pravo, a ne na sovjetsko.

Njegove glavne odlike bile su:

- Afirmacija načela zakonitosti (nullum crimen, nulla poena sine lege) - zabranjena je kreativna analogija.
- Opći pojam krivičnog djela: definiran kao društveno opasno djelo određeno zakonom.
- Umišljaj kao redovni oblik vinosti, a nehat samo kad je zakonom propisan.
- Sistem krivičnih sankcija uključivao je: smrtnu kaznu (streljanje ili vješanje), strogi zatvor (od 6 mjeseci do 20 godina), zatvor (od 3 dana do 5 godina), novčanu kaznu, ograničenje ljudskih prava (gubitak biračkog prava, prava javnog istupanja i sl.), zabranu bavljenja određenim zanimanjem i konfiskaciju imovine.

- Kazna ograničenja ljudskih prava: bila je veoma podobna za "obračun" s ideološkim protivnicima, posebno za verbalne delikte.

5.2. Novele iz 1959. godine (najznačajnije)

Novele iz 1959. godine (stupile na snagu 1960) predstavljale su prekretnicu. Njima je krivično pravo socijalističke Jugoslavije postalo moderno evropsko krivično zakonodavstvo.

Ključne promjene:

- Uvođenje dualističkog sistema krivičnih sankcija: odvojene su kazne od mjera bezbjednosti.
- Smrtna kazna se više nije mogla izvršavati vješanjem, već samo strijeljanjem; prošireni su slučajevi zabrane njenog izricanja (maloljetnici, trudne žene, lica mlađa od 21 godine - izuzetno).
- Opći zakonski maksimum zatvora smanjen je sa 20 na 15 godina.
- Uvedena sudska opomena kao blaga sankcija.
- Uveden poseban sistem krivičnih sankcija za maloljetnike (vaspitne mjere, maloljetnički zatvor do 10 godina).
- Modernizovana uslovna osuda i uveden institut uslovnog otpusta.
- Uvedene pravne posljedice osude (zabrana istupanja u štampi, na radiju, TV i sl.), takođe podobne za političku represiju.
- Ukinute neke arhaične inkriminacije, a uvedena nova (npr. povreda prava samoupravljanja).

Kasnije novele (1962, 1965, 1967, 1973) uvodile su, između ostalog, dvadesetogodišnji zatvor za kvalifikovane oblike teških djela, ukidanje zastarjelosti za genocid i ratne zločine, te nova krivična djela poput terorizma, otmice aviona i zloupotrebe samoupravljanja.

6. ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU IZ 1953. GODINE

Zakonik o krivičnom postupku iz 1953. godine (ZKP/53) bio je izuzetno dobro i kvalitetno napisan zakon, čija su sistematika i pravnotehnička struktura odgovarale modernim, savremenim zakonicima. Svi kasnije donesni jugoslovenski zakони o krivičnom postupku (1960, 1967, 1977) suštinski su predstavljali samo izmjene i dopune ZKP/53.

Njegove najvažnije novine bile su:

- Cilj postupka više nije "ostvarivanje kaznene politike države", već "da niko nevin ne bude osuđen a da se krivcu izrekne zaslužena kazna".
- Prelazak s tužilačke na sudsku istragu: istragu vodi istražni sudija (okružnog suda).
- Proklamirana je pretpostavka nevinosti (član 3).
- Pravo na branioca tokom cjelokupnog postupka (uključujući i istražnu fazu).
- Uvođenje oštećenog kao supsidijarnog tužioca: oštećeni može preuzeti krivično gonjenje ako javni tužilac odustane.
- Pravo okrivljenog na ćutanje: nije dužan iznijeti odbranu ni odgovarati na pitanja (i u istrazi, ne samo na sudu).
- Vremensko ograničenje pritvora i istražnog zatvora: pritvor (policijski) najviše 21 dan; istražni zatvor (sudski) do okončanja istrage, uz obaveznu kontrolu.

- Uvođenje prigovora protiv optužnice: okrivljeni može osporiti optužnicu prije glavnog pretresa.
- Pravo na naknadu štete neopravdano osuđenom licu.
- Žalba zbog procesne povrede može se odnositi na cijeli postupak (uključujući i istragu), ne samo na glavni pretres.
- Žalba na drugostepenu presudu: uvedena za slučajeve izricanja ili potvrđivanja smrtne kazne ili kada drugostepeni sud drugačije utvrdi činjenično stanje.
- Glavni pretres je i dalje bio zasnovan na načelu materijalne istine, s dominantnom ulogom predsjednika vijeća, koji je mogao samoinicijativno narediti pribavljanje novih dokaza. Priznanje optuženog nije oslobađalo sud dužnosti izvođenja drugih dokaza.

7. ZAKONIK O KRIVIČNOM POSTUPKU IZ 1960. I 1967. GODINE

7.1. Izmjene iz 1959. i 1965. godine

Zakonik iz 1960. godine bio je samo prečišćeni tekst ZKP/53 s izmjenama iz 1959. godine. Tim izmjenama proširena je nadležnost sreskih (kasnije općinskih) sudova, ojačana su prava oštećenog kao tužioca, uvedeno je ročište radi mirenja za djela koja se gone po privatnoj tužbi, te proširena obavezna istraga.

Izmjenama iz 1965. godine (povodom Ustava iz 1963) općinski sudovi dobili su nadležnost za djela s propisanom kaznom zatvora do pet godina, uvedena je mogućnost suđenja u odsustvu za lakša djela, te je omogućeno pretresanje stana bez naredbe u hitnim slučajevima.

7.2. Zakonik o krivičnom postupku iz 1967. godine (liberalna faza)

Nakon Brionskog plenuma (1966) i osuđivanja Udbe, donesen je ZKP/67, koji je predstavljao najliberalniji krivični postupak u jugoslovenskoj istoriji.

Ključne novine:

- Ukinuti izviđaj i istražni zatvor. Postupak započinje pokretanjem istrage, kojoj prethodi "prethodni postupak" prikupljanja obavještenja.
- Organi unutrašnjih poslova (OUP) više ne mogu ispitivati okrivljenog ni svedoke u tim svojstvima; mogu samo prikupljati "obavještenja" od građana, koja nemaju dokazni značaj i ne nalaze se u spisima.
- Zadržavanje lica prije pokretanja istrage može odrediti isključivo sud, i to najduže tri dana.
- Branilac dobija pravo da prisustvuje svakom ispitivanju okrivljenog (od prvog saslušanja), da razmatra spise i prisustvuje svim istražnim radnjama.
- Uvedena pravila o izuzimanju nezakonito pribavljenih dokaza -zapisnici o saslušanju okrivljenog bez upozorenja o pravima ili bez prisustva branioca izdvajaju se iz spisa.
- Pritvor u istrazi ograničen na najviše šest mjeseci (mjesec dana + dva + tri).
- Ova liberalna rješenja, međutim, nisu dugo potrajala zbog porasta terorističkih aktivnosti i separatističkih težnji (Hrvatsko proleće, bugojanska grupa, demonstracije na Kosovu).

8. TREĆI STADIJUM: KRIVIČNI ZAKON SFRJ IZ 1976. GODINE I (KON)FEDERALIZACIJA

Treći stadijum krivičnog materijalnog prava nastupio je 1977. godine (iako je Krivični zakon SFRJ donesen 1976). Bio je obilježen izrazitim (kon)federalizovanjem države na osnovu Ustava iz 1974. godine.

Osnovne karakteristike ovog stadijuma:

Opći dio krivičnog prava bio je regulisan Krivičnim zakonom SFRJ (KZ SFRJ) i bio je gotovo identičan noveliranom Krivičnom zakoniku FNRJ iz 1951. godine. Sadržavao je sve klasične institute: načelo zakonitosti (uz obaveznu primjenu blažeg zakona retroaktivno), neznatnu društvenu opasnost (bagatelni delikt), nužnu odbranu, krajnju nuždu, neuračunljivost, umišljaj (direktni i eventualni), nehat (svesni i nesvesni), stvarnu zabludu (isključuje odgovornost) i pravnu zabludu (ne isključuje, ali može ublažiti kaznu).

Posebni dio bio je podijeljen na savezna krivična djela (u KZ SFRJ) i republička/pokrajinska krivična djela (u šest republičkih i dva pokrajinska zakona). Nije bilo bitnih razlika među tim zakonima.

Kazne u KZ SFRJ bile su: smrtna kazna (samo streljanjem, za najteže slučajeve, ne za maloljetnike i bremenite žene), zatvor (od 15 dana do 15 godina, izuzetno 20 godina), novčana kazna i konfiskacija imovine (samo kao sporedna). Uslovna osuda i sudska opomena i dalje su postojale.

Mjere bezbjednosti uključivale su obavezno psihijatrijsko liječenje, zabranu vršenja poziva, zabranu upravljanja motornim vozilom, oduzimanje predmeta i proterivanje stranca.

Ideološke inkriminacije u posebnom dijelu KZ SFRJ bile su: kontrarevolucionarno ugrožavanje društvenog uređenja (član 114), udruživanje radi neprijateljske delatnosti (član 136), pozivanje na nasilnu promjenu ustavnog uređenja (bivša neprijateljska propaganda), te priznavanje kapitulacije i okupacije (član 115, kazna najmanje 10 godina ili smrtna kazna). Ova djela su često bila "kaučuk-norme", podobne za široka tumačenja i krivični progon političkih neistomišljenika (ilustrovano primjerima profesora Mihaila Đurića i Koste Čavoškog).

9. ZAKON O KRIVIČNOM POSTUPKU IZ 1977. GODINE I NOVELE (1973, 1977, 1985)

Zakon o krivičnom postupku iz 1977. godine (ZKP/77) donesen je formalno kao nov zakon, ali je zadržao sistem iz 1953. godine. Njegovo donošenje bilo je uslovljeno potrebom usklađivanja s Ustavom iz 1974. godine (federalizacija, nadležnost sudova, upotreba jezika).

Najvažnije izmjene u odnosu na liberalni ZKP/67 bile su:

- Ponovno jačanje ovlašćenja OUP-a (novelama iz 1973. i 1977):
- OUP mogu ponovo sprovoditi istražne radnje (uključujući saslušanje okrivljenih i svjedoka) za određena krivična djela (podrivanje ustavnog poretka, povezanost s inostranstvom, organizovani kriminal).
- Vraćena mogućnost da OUP zadrži lice lišeno slobode do tri dana (pritvor).

- Obavještenja data OUP-u više nisu izvan spisa -dostavljaju se tužiocu i sudu. Sud ih formalno "izdvaja", ali ima uvid u njih, što je kritikovano kao omogućavanje indirektnog korišćenja nezakonito pribavljenih dokaza.
- U određenim slučajevima (teška krivična djela, nedostatak drugih dokaza) ova obavještenja mogu se čak i pročitati na glavnom pretresu.

Ograničenja prava odbrane:

- Braniocu i okrivljenom može se uskratiti pravo uvida u spise i prisustva istražnim radnjama ako to zahtijevaju "posebni interesi odbrane ili bezbjednosti zemlje".
- Okrivljenom se može uskratiti pravo na razmatranje spisa dok ne bude saslušan.
- Uveden novi vanredni pravni lijek -zahtjev za vanredno preispitivanje presude (samo u korist osuđenog, zbog povreda zakona).
- Ubrzanje postupka -uvedeni instruktivni rokovi (istraga do 6 mjeseci, optužnica u roku od 15 dana, glavni pretres u roku od 2 mjeseca).
- Pritvor u istrazi -za teža djela najviše 6 mjeseci, za lakša 3 mjeseca.
- Uvedena mogućnost izvršenja strane sudske presude (ukinuta ranija zabrana) - pod uslovom da je to predviđeno međunarodnim ugovorom.

Novele iz 1985. godine (i kasnije 1987, 1989, 1990, 1992, 1994) bile su uglavnom tehničke prirode ili su se odnosile na prilagođavanje visine novčanih kazni inflaciji.

10. ZAKLJUČAK

Razvoj krivično materijalnog prava socijalističke Jugoslavije trajao je skoro pola stoljeća. U svom zenitu (od novela 1959. do kraja SFRJ) bilo je moderno pravo, s blagom kaznom politikom (opći maksimum zatvora 15 godina, smrtna kazna rijetko izricana), ali je zadržalo ideološke inkriminacije za zaštitu jednopartijskog sistema. Njegov opći dio poslužio je kao model za krivična prava država nastalih na tlu bivše Jugoslavije.

Krivično procesno pravo prošlo je kroz nekoliko faza: od izrazito represivnog ZKP/48 (sovjetski model, tužilačka istraga, slaba prava odbrane), preko modernog i uravnoteženog ZKP/53 (sudska istraga, pretpostavka nevinosti, pravo na branioca), do izrazito liberalnog ZKP/67 (ukidanje policijskih ovlašćenja, pravila o nezakonitim dokazima), pa nazad ka represivnijem ZKP/77 (ponovno jačanje policije, ograničenje prava odbrane, uvođenje obavještenja OUP-a u spise). Ove promjene bile su direktno uslovljene društveno-političkim prilikama, posebno sukobom sa SSSR-om, zatim liberalizacijom šezdesetih, pa rastom separatizma i terorizma sedamdesetih godina. Uprkos tim oscilacijama, glavni pretres je ostao zasnovan na načelu materijalne istine s dominantnom ulogom suda, što je odlika kontinentalnog, a ne anglosaksonskog modela.